

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра

на тему: ”СПІВРОБІТНИЦТВО ІНДІЇ З США ТА ЄС В
ПОСТЫПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД”

Виконав студент VI курсу, групи ММв-2
спеціальності 8.03020101 “Міжнародні відносини”
Проць Сергій

Керівник: старший викладач, кандидат історичних
наук Корнійчук Л.В.

Рецензент: _____

Допущено до захисту рішенням кафедри від “ ____ ” 2015 р. (Протокол № 4)

Острог - 2015 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ ІНДІЇ ТА США В ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД.	10
1.1 Становлення стратегічного партнерства між Індією та США.	10
1.2 Основні вектори співробітництва Індії та США в рамках стратегічного партнерства.	26
Висновки до 1-го розділу.....	40
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ ІНДІЄЮ ТА ЄС У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД.	42
2.1 Розвиток політичного діалогу між Індією та ЄС в постбіполярний період.	42
2.2 Торгівельно-економічна складова розвитку двосторонньої співпраці між Індією та ЄС.	62
Висновки до 2-го розділу.....	73
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСПЕКТИВ ТА ПРОБЛЕМ СПІВРОБІТНИЦТВА ІНДІЇ З США ТА ЄС У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД. .	76
3.1 Проблематика та перспективи розвитку двосторонніх відносин між Індією та США у постбіполярний період.	76
3.2 Проблеми та перспективи розвитку відносин між Індією та ЄС у постбіполярний період.	84
Висновки до 3-го розділу.....	87
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Після розпаду біполярної системи змінилась структура міжнародних відносин, зникли два центри сили, відповідно, не актуальними стали принципи здійснення зовнішньополітичного курсу в рамках Руху неприєднання, який свого часу очолювала Індія. Окрім того, стрімкий економічний розвиток держави потребував перегляду зовнішньої політики Індії щодо таких потужних економічних центрів, як США та ЄС. Необхідність налагодження та зміцнення двостороннього співробітництва із країнами Заходу була продиктована також наявністю в Індії ядерного потенціалу, для розвитку якого потрібно було схвалення міжнародної спільноти, а також доступ до західних технологій. Відповідно, вступ до «ядерного клубу» держав сприяв би зміцненню позицій Індії в регіоні, а також посилив би її авторитет на міжнародній арені.

Загроза ескалації конфлікту з Пакистаном, боротьба з тероризмом потребували від Індії не тільки розвитку військової галузі, а й залучення до співпраці міжнародних партнерів.

Економічний розвиток Індії поряд зі значними здобутками супроводжувався наявністю низки соціально-економічних проблем, вирішати які самотужки державі з населенням в понад 1,3 млрд. чоловік доволі складно¹. Варто зазначити, що Індія знаходиться на 127-му місці за індексом людського розвитку, 35% населення країни живе на 1 долар в день, 80% населення - на 2 долари в день. Окрім того, проблема бідності сільськогосподарських районів посилюється відмінностями між регіонами. Загалом, країнами постає перед такими проблемами, як: високий рівень бідності, відставання у сфері шкільної освіти, високий рівень неписьменності, наявність тенденцій, які роз'єднують суспільство, у тому числі з релігійних та кастових ознак.

Загалом, низка здобутків Індії в політичній, торгівельно-економічній та

¹ India Population [Electronic resource]. – Mode of access: <http://countrysimeters.info/en/India>- Title from the screen.

інших сферах сприяла формуванню її іміджу як перспективної держави, з якою необхідно рахуватись та співпрацювати. Отож, Індія не тільки досягнула успіхів в сфері зміцнення співпраці з ЄС та США, а й досягла рівня стратегічного партнерства.

Угоду про стратегічне партнерство з ЄС Індія підписала 8 листопада 2004 р. в Гаазі¹. В 2005 р. сторони уточнили угоду завдяки «плану спільних дій», що передбачає зміцнення механізмів консультацій, політичний діалог та співпрацю, розвиток торгових та культурних зв'язків. Для стратегічного партнерства Індії з США основоположною була спільна заява прем'єр-міністра М.Сінгха та президента Дж. Буша 18 липня 2005 р. у Вашингтоні². Стратегічне партнерство охоплює ті ж сфери: торгівлю, інвестиції, енергетику, співпрацю в області науки, технологій, охорони здоров'я.

Ще один особливий пункт стратегічного партнерства – ядерне питання. Якщо в партнерстві з ЄС він знаходиться на задньому плані, то в партнерстві з США це центральний елемент як з економічних, так і зі стратегічних причин. Ядерна співпраця з США дає змогу Індії отримати доступ до цивільних технологій, завдяки яким Індія розраховує збільшити темпи економічного росту та зменшити забруднення природного середовища під час виробництва електроенергії.

Стан наукової розробки теми. На сьогодні тема співробітництва з США та ЄС в постбіполярний період має низку досліджень, в яких присутній аналіз як загальних тенденцій розвитку двосторонньої співпраці, так і окремих аспектів зовнішньої політики Індії, однак не достатнім є комплексний аналіз напрямків співробітництва Індії з США та ЄС в постбіполярний період, здобутків та невирішених питань. Зокрема, основні вектори зовнішньої політики Індії (1991-2008 рр.) охарактеризовано в праці О.А Борділовської [40].

¹ EU – India strategic partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://strategicpartnerships.eu/pays/eu-india/> - Title from the screen. - Title from the screen.

² Joint Statement on the First U.S.-India Strategic and Commercial Dialogue [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247192.htm> - Title from the screen.

Американську стратегію зовнішньої політики в загальних рисах проаналізовано в дослідженні Дж.М. Ліндсей [80], а в регіоні Південної Азії окреслено в праці М.С. Отт [84], А.М. Кобзаренко [49]. Загальні тенденції трансформації двосторонніх відносин Індії та США розглядаються в праці П.М. Ігнат'єва [47], тенденції розвитку американо-індійського співробітництва висвітлені в праці В. Сінгха Мехти [90]. Зміну американського вектора зовнішньої політики досліджує М. Шанд [60].

Виклики стратегічного партнерства Індії та США проаналізовано в праці Б. Мохapatри [81]. Перспективи розвитку американо-індійського діалогу висвітлено в праці К. Райз [87]. Індійсько-американське лоббі розглянуто в праці А. Шарми [89]. Розвиток співпраці в ядерній галузі висвітлено в праці Р. Соод [92].

Стратегічне партнерство Індії та ЄС проаналізоване в працях Дж. Крістоф [63], М. Носова [50]. Спільні риси та відмінності на шляху розвитку співробітництва між ЄС та Індією розглянуто в праці Р. Кумара [78] та Дж. Солани [91]. Особливості зовнішньополітичної стратегії ЄС щодо азійського регіону та, зокрема, щодо Індії висвітлено в праці Р.Р. Джаїна [85].

Питання реформування міжнародних фінансових інституцій, роль ЄС та Індії у вказаному процесі розглянуто в праці Р. Кохлі [77]. Труднощі на шляху підписання угоди про вільну торгівлю між Індією та ЄС проаналізовано в працях Дж. С. Хуфбауера, Дж. Дж. Скотта та В.Ф. Вонга [72], А. Мукерджі, П. Вименга, Е. Ван Ден Босса, Т.М. Гоял, Р. Госвами [82]. Загальний аналіз проблем та перспектив щодо створення зони вільної торгівлі між Індією та ЄС присутній в праці Дж. Натарадж [83]. Торгова політика Індії щодо ЄС проаналізована в дослідженні Р. Саллі [88].

Мета дослідження полягає у характеристиці співробітництва Індії з США та ЄС в постбіполярний період.

Для досягнення поставленої мети необхідно реалізувати такі **завдання**:

- з'ясувати основні напрямки співпраці Індії та США в постбіполярний

- період;
- охарактеризувати становлення стратегічного партнерства між Індією та США;
 - висвітлити основні вектори співпраці між Індією та США в рамках стратегічного партнерства;
 - проаналізувати інституалізацію співробітництва між Індією та ЄС у постбіполярний період;
 - охарактеризувати розвиток політичного діалогу між Індією та ЄС;
 - розглянути торгівельно-економічну складову розвитку двосторонньої співпраці між Індією та ЄС;
 - охарактеризувати перспективи та проблеми співробітництва Індії з США та ЄС в постбіполярний період;

Об'єктом дослідження є Індія як суб'єкт системи міжнародних відносин наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст.

Предмет дослідження – основні напрямки співробітництва Індії з США та ЄС в постбіполярний період.

Методи дослідження. Під час написання роботи було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема, *метод аналізу* застосовано для з'ясування взаємозв'язку окремих явищ та процесів, подій, обставин, під впливом яких здійснюється зовнішня політика Індії. *Метод синтезу* використано для формування цілісної системи зовнішньополітичних зв'язків Індії в постбіполярний період, а також виокремлення системи заходів, які втілює держава для зміцнення своїх позицій на регіональній та міжнародній арені. *Історико-описовий метод* дав змогу розглянути послідовність формування зовнішньої політики держави з 1990 до 2015 рр., поступове зміцнення двосторонніх відносин з США та ЄС. *Діалектичний метод* дозволив окреслити особливості становища Індії на регіональній арені, розвиток основних векторів зовнішньої політики держави, а також фактори, які визначають таке спрямування зовнішньополітичного курсу. *Аналітико-прогностичний метод* сприяв виявленню основних наявних та потенційних

перешкод, які постають на шляху зовнішньополітичної діяльності Індії, а також перспектив розвитку зовнішньої політики країни. *Геополітичний метод* застосовано для того, щоб простежити вплив географічного розташування та інших геополітичних характеристик на формування та еволюцію зовнішньополітичних відносин Індії, її переваги, можливості та недоліки, а також пріоритети у регіональній політиці.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1990 р. (початок розпаду біполярної системи) до 2015 р.

Джерельну базу дослідження склала низка важливих документів, що визначають теоретичні аспекти та концептуальні засади зовнішньої політики Індії та розміщуються на офіційних сайтах. До нормативно-правових актів, що стосуються основних напрямків зовнішньополітичної стратегії Індії щодо США, належать: Стратегія Індії 2007-2013 рр. [6], Угода щодо співпраці між урядом США та урядом Індії щодо мирного використання ядерної енергії [1], Рамкова угода щодо військового співробітництва між Індією та США [18], офіційний документ «Індія-США: бачення XXI ст.» [19], Спільні положення першого стратегічного та торгового діалогу між Індією та США [27], Угода про двостороннє співробітництво між Індією та США в науково-технологічній галузі [33], Спільна декларація співпраці Індії та США у військовій сфері [36], загальні положення щодо розбудови двосторонніх відносин між Індією та США [37].

До аналітичних оглядів, що окреслюють американсько-індійське співробітництво належать: загальний огляд двосторонніх відносин Індії та США згідно Міністерства закордонних справ Індії [25], короткий огляд двосторонніх відносин згідно даних Держсекретаріату США [31], огляд торгово-економічного співробітництва між Індією та США [33], огляд міжнародного американсько-індійського співробітництва [34], огляд двосторонньої співпраці в сфері освіти [35], огляд двостороннього співробітництва в сфері оборони та безпеки [38], огляд двосторонньої співпраці в енергетичній сфері [39].

До нормативно-правових актів, що стосуються основних напрямків зовнішньополітичної стратегії Індії щодо ЄС, належать: Положення щодо розвитку двосторонніх відносин між ЄС та Індією [4], Угода про стратегічне партнерство [7], План дій щодо стратегічного партнерства між Індією та ЄС [9], Положення саміту Індія-ЄС 2006 р. [12], Основні положення саміту Індія-ЄС 2010 р. [13], Угода про співробітництво між Індією та ЄС 1994 р. [15], Угода про науково-технологічне співробітництво між ЄС та Індією [2], Угода про застосування санітарних та фітосанітарних норм [3], Спільна декларація посиленого співробітництва в енергетичній сфері між ЄС та Індією [26].

До аналітичних оглядів, що окреслюють європейсько-індійське співробітництво належать: огляд основних положень стратегічного партнерства [10], огляд основних напрямків двосторонніх відносин між ЄС та Індією [24], огляд торгових відносин між Індією та ЄС [22], огляд основних положень саміту ЄС-Індія щодо стратегічного партнерства [7], огляд саміту Індія-ЄС 2010 р. [14], огляд фактів щодо прямих іноземних інвестицій в період з 1991 р. до 2009 р. [16], огляд статистики прямих іноземних інвестицій [17], огляд торгової політики Індії [22], огляд демографічної ситуації Індії [21], огляд переговорів щодо підписання угоди про зону вільної торгівлі між ЄС та Індією [28], звіт ЄС щодо втілення глобального підходу до міграції та мобільності 2012-2013 рр. [29], звіт Єврокомісії щодо торговельної політики Індії 2014 р. [30]

Наукова новизна дослідження визначається відсутністю у вітчизняній науці комплексних праць, присвячених аналізу співробітництва Індії з США та ЄС в постбіполярний період, а також полягає в тому, що автором здійснене комплексне дослідження зовнішньої політики Індії щодо США та ЄС в постбіполярний період, оцінка перспектив подальшого зміцнення співпраці між Індією з США та ЄС, а також аналіз перешкод у реалізації зовнішньополітичних відносин Індії на міжнародній арені.

Структура роботи підпорядковується виконанню поставлених завдань і включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та літератури. Перший та другий розділи поділяються на два підрозділи. Повний

обсяг роботи становить 104 ст.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ ІНДІЇ ТА США В ПОСТЫПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД.

1.1 Становлення стратегічного партнерства між Індією та США.

США та Індія встановили дипломатичні відносини до офіційного проголошення незалежності Індії від Британської імперії. Відповідно, дипломатичні відносини між двома країнами були встановлені 1 листопада 1946 р., коли дипломатична місія США в Нью-Делі була перетворена в посольство. 15 серпня 1947 р. США визнали незалежність Індії. Власне, початок дипломатичних контактів поклав президент США Дуайт Ейзенхауер, який відвідав країну в 1951 р.¹

Варто зазначити, що протягом майже всього періоду незалежності відносини Індії з США характеризувалися нестійкістю і нестабільністю. Низький рівень відносин між двома країнами протягом десятиліть був пов'язаний з тим, що штати розглядали Індію не як велику державу, а як країну, що займає «другорядне» місце у світі. Політика неприєднання, яка проводилась Індією, була спрямована на те, щоб не бути залученою в блоки, очолювані США і СРСР, тому не відповідала інтересам Америки.

Після розпаду СРСР і біполярної системи міжнародних відносин, в Індії почалася переоцінка її відносин з США. Варто наголосити, що процес зближення двох держав розтягнувся на десятиліття. Перші помітні зрушення в індійсько-американських відносинах відбулися під час візиту президента США Білла Клінтона до Індії в березні 2000 р.² Обидві сторони підтвердили ті аспекти двосторонніх відносин, за якими їх позиції збігалися чи були близькі, а

¹ CIA The World Factbook [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html> - Title from the screen.

² Ігнат'єв П. М. Відносини Індії та США: партнерство після суперництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/panorama/p2007-2.pdf> - Назва з екрану.

також обмежилися констатацією загальних положень з питань, що є предметом розбіжностей або протиріч.

В одному з головних документів цієї індійсько-американської зустрічі на вищому рівні «Відносини між Індією і США: погляд у XXI століття» зазначалось, що обидві країни є найбільшими демократіями, постають державами, в яких співіснують різні традиції та релігії, тому держави постійно доводять, що черпають свою силу в різноманітності. Зазначалося також, що в минулому відносини між двома країнами нерідко дрейфували, а не слідували твердим курсом на співпрацю¹. Однак на сучасному етапі обидві держави переконані, що настав час виробити новий, плідний напрямок у розвитку двосторонніх зв'язків.

Лідери Індії та США заявляли, що в їхніх країнах створені підприємницькі товариства, обидві держави стали лідерами інформаційного століття, XXI століття багато в чому залежатиме від успіху їх співпраці в справі миру, демократії і свободи. Варто наголосити на двосторонній заяві, що напруженість в Південній Азії може бути дозволена тільки зусиллями країн цього регіону².

Поділяючи загальну прихильність завданню скорочення і, в кінцевому підсумку, ліквідації ядерної зброї, Індія та США визнавали, що вони не завжди солідарні в тому, як досягти цієї спільної мети. США вважали, що Індія повинна відмовитися від ядерної зброї. В свою чергу, Індія вважала, що вона має потребу в підтримці мінімального ядерного стримування для забезпечення власної безпеки³.

Загалом, в Індії та США все частіше лунали голоси на користь більш швидкого і активного зближення обох країн. Впливові конгресмени в США

¹ India - US Relations: A Vision for the 21st Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://pib.nic.in/archieve/indous/indouspr1.html> - Title from the screen.

² Chand M. India & US: Shaping the 21st century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mea.gov.in/in-focus-article.htm?24035/India+amp+US+Shaping+the+21st+century> - Title from the screen.

³ Ігнат'єв П. М. Відносини Індії та США: партнерство після суперництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/panorama/p2007-2.pdf> - Назва з екрану.

виступали за зняття санкцій, накладених після індійських ядерних випробувань у травні 1998 р., і за «втягнення Індії як політичного, економічного і військового союзника» в процесі зміцнення безпеки і стабільності в Азії¹. Проте як і раніше у відносинах між Індією і США залишалися великі невирішені проблеми, пов'язані з ядерною безпекою як у Південній Азії, так і на всьому Азіатському континенті.

Деякі американські політичні діячі вважали, що відносини між США та Індією «не повинні бути заручниками цих проблем». Так, член палати представників Конгресу США Бенджамін Гілман заявляв, що США та Індія повинні тісніше співпрацювати, «коли Китай прагне до гегемонії, коли поширюється ісламський тероризм з Афганістану і Пакистану та існує диктатура в М'янмі»². Інші політичні та громадські діячі США розглядали американо-китайські та американо-індійські відносини як своєрідний інструмент балансування зовнішньої політики.

Закінчення «холодної війни» збіглося з кардинальними змінами в глобальному співвідношенні політичних і економічних сил. Серед цих змін - ослаблення міжнародної напруги після розпаду СРСР, посилення ролі Китаю, тому розпочався підйом впливу Індії, зростання економічної могутності країн Південно-Східної Азії. Все це призвело до того, що світ став свідком небаченого раніше виклику азіатських держав європейському лідерству та гегемонії США. Цей виклик був пов'язаний не тільки з ростом економічного та військово-політичного впливу азіатських країн, а й з посиленням їх національної самосвідомості. За визначенням видання «Економіст», досягнення

¹ Chand M. India & US: Shaping the 21st century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mea.gov.in/in-focus-article.htm?24035/India+amp+US+Shaping+the+21st+century> - Title from the screen.

² Mohapatra B. India-US Strategic Partnership and Challenges of Enhanced Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.academia.edu/6915858/India-US_Strategic_Partnership_and_Challenges_of_Enhanced_Cooperation - Title from the screen.

Азії представляли собою виклик Заходу¹.

Візит Клінтона відкрив нову сторінку у відносинах між США і Індією. Як зазначав Струоб Телботт, у той час заступник держсекретаря США, для цього потрібно дуже багато часу, «було втрачено півстоліття». Всі ці роки Індія, її «політична та інтелектуальна еліта відчувала себе непотрібною уряду США, який дивилося на неї зверхньо. Близько 40 років Америка перебувала у стані ідеологічної та геополітичної ворожнечі з Індією².

Слід звернути увагу на одну з причин такого ставлення, яка полягала в тому, що США були в хороших відносинах з Пакистаном, а Індія - з СРСР. Окрім того, низький рівень відносин між США та Індією протягом десятиліть був пов'язаний і з тим, що США розглядали Індію не як велику, впливову державу, а як країну, що займає в кращому випадку місце у «другому ряду» держав світу.

Власне, зазначений підхід знайшов своє відображення в довготривалій політиці США щодо Індії. Окремі позитивні епізоди в індійсько-американських контактах змінювалися тривалими періодами відчуження і розбіжностей щодо важливих міжнародних проблем.

На початку XXI ст. США оцінюють Індію як можливий центр сили та великий ринок, з урахуванням її людських ресурсів і досить швидко прогресуючою економікою. Індія входить до числа десяти найбільш зростаючих економік світу, що може дозволити їй при збереженні нинішніх темпів розвитку в найближчі роки переміститися за обсягом ВВП (за паритетом купівельної спроможності) з четвертого на третє місце в світі³. На думку керуючого директора Світового банку Грема Віллера, до 2035 р. провідною світовою

¹ Singh Mehta V. Introduction: Building Up the India-U.S. Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2015/01/20-building-up-india-us-partnership-mehta-sidhu> - Title from the screen.

² Ігнат'єв П. М. Відносини Індії та США: партнерство після суперництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/panorama/p2007-2.pdf> - Назва з екрану.

³ CIA The World Factbook [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html> - Title from the screen.

економікою стане Китай, на другому місці будуть США, а третє місце належатиме Індії¹.

Отож, розпад СРСР створив можливість для адміністрації Клінтона вивільнити відносини з країнами Південної Азії від обмежень «холодної війни».

Великим кроком на шляху зближення двох країн стала зміна позиції Вашингтона з питання про ядерний статус Індії: в 2001 р. США вперше заявили про готовність визнати Індію як ядерну державу².

Лінія щодо розширення співробітництва з Індією особливо енергійно стала здійснюватися з 2002 р. республіканською адміністрацією Джорджа Буша-молодшого. За останні роки відносини між країнами розвиваються небаченими раніше темпами. Частина політичного істеблішменту США вважає, що Індія добре поєднується з США в геополітичному плані, насамперед через прихильність демократії та верховенству закону. Індія також привертає бізнесменів США як потенційний величезний ринок. Загалом, у контексті американської глобальної політики Індія та Південна Азія розглядаються як важливий для США регіон.

В політичних колах США звучать заяви, що США мають стратегічні, політичні та економічні інтереси в Південній Азії. Індія, в свою чергу, розвиває інтенсивний діалог із США в політичній, економічній, науково-технічній та інших областях. Принципово важливою була зустріч прем'єр-міністра уряду Національного демократичного альянсу (НДА) А.Б. Ваджпаї з президентом Дж. Бушем у Нью-Йорку у вересні 2002 р., в ході якої обидві сторони підтвердили прагнення розвивати двосторонні відносини на якісно новій основі з урахуванням їх спільних стратегічних інтересів в Азії та інших регіонах³.

¹ Mohapatra B. India-US Strategic Partnership and Challenges of Enhanced Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.academia.edu/6915858/India-US_Strategic_Partnership_and_Challenges_of_Enhanced_Cooperation - Title from the screen.

² Борділовська О.А. Зовнішня політика республіки Індія у постбіполярний період (1991-2008) – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 249 с.

³ India-U.S. Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/USA_Dec2014.pdf- Title from the screen.

Уряд Об'єднаного прогресивного альянсу, який прийшов до влади в Індії в 2004 р., заявив, що надає великого значення розвитку і поглибленню відносин з США, що є найбільшим торгово-економічним партнером Індії¹. Зазначалося, що Індія постає сильною державою, тому США вигідно мати з нею добре налагоджені відносини. Однак у індійсько-американських відносинах не відбулось корінних змін, оскільки Індія не може бути «природним партнером» США, у той час як вони надають Пакистану статус «великого союзника» поза рамками НАТО².

Не зважаючи на зазначені обставини, Індія наполегливо підтверджувала свою готовність активно розвивати відносини з США. У посланні президенту США Джорджу Бушу з нагоди його обрання в 2004 р. на другий термін прем'єр-міністр Індії Манмохан Сінгх підкреслив, що вищий пріоритет обох країн - забезпечення безпеки в майбутньому світовому устрої³. Він запевнив Буша, що Індія як партнер в боротьбі «проти тероризму і розповсюдження зброї масового ураження буде поруч з США у зміцненні міжнародного миру і стабільності». У посланні наголошувалося також, що Індія і США поділяють цілі боротьби з релігійним екстремізмом і тероризмом, висловлювалася надія, що обидві країни розроблять «амбіційний порядок денний для більш широкого стратегічного співробітництва» в області високих технологій, торгівлі та оборони⁴.

Розвиваючи відносини з Індією, США разом з тим не відмовляються від співпраці з Пакистаном, який протягом десятиліть був ключовою для США країною в Південній Азії. Деякі індійські політики вважають, що Ісламабад

¹ India-U.S. Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/USA_Dec2014.pdf- Title from the screen.

² Singh Mehta V. Introduction: Building Up the India-U.S. Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2015/01/20-building-up-india-us-partnership-mehta-sidhu> - Title from the screen.

³ Mohapatra B. India-US Strategic Partnership and Challenges of Enhanced Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.academia.edu/6915858/India-US_Strategic_Partnership_and_Challenges_of_Enhanced_Cooperation - Title from the screen.

⁴ U.S.-India Joint Statement [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/30/us-india-joint-statement> - Title from the screen.

обійшов Делі у відносинах з США під час антитерористичної операції в Афганістані¹. По суті, США проводять політику балансу сил у відносинах з Індією і Пакистаном, діючи в залежності від політичної доцільності.

Помічник президента США Дж. Буша з національної безпеки та держсекретар США Кондоліза Райс зазначала, що «США відчують величезні труднощі у визначенні своїх національних інтересів за відсутності Радянського Союзу». Разом з тим вона вважала, що при формуванні нової зовнішньої політики США слід враховувати, що штати знаходяться у вигідній позиції. США та їхні союзники виявилися «на правильній стороні історичного процесу»². Говорячи про пріоритетні завдання США, вона підкреслювала, що в розпорядженні держави є багато ресурсів для досягнення своїх цілей. Вирішальним інструментом у формуванні міжнародної політики була економічна політика, яка допоможе дістатися до таких різних країн, як Південна Африка та Індія.

Загалом, К. Райс розглядала Індію в контексті американо-китайських відносин. Вона називала Китай «стратегічним суперником», а не «стратегічним партнером». Відповідно, успіхи Китаю в розширенні його впливу в Азії викликали стурбованість США. У цьому зв'язку пропонувалося приділяти більше уваги ролі Індії в регіональному співвідношенні сил.

Загалом, мова йшла не тільки про відносини між Індією і Пакистаном, в тому числі стосовно питання про Кашмір, або їх ядерне протистояння. Індія, як вважали американські політики та експерти, була важливим елементом в китайських розрахунках, тому вона повинна також бути присутньою і в стратегічних планах США. Індія ще не стала великою державою, але у неї є

¹ Singh Mehta V. Introduction: Building Up the India-U.S. Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2015/01/20-building-up-india-us-partnership-mehta-sidhu> - Title from the screen.

² Rice C. Our Opportunity With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/12/AR2006031200978.html> - Title from the screen.

потенціал, щоб стати такою¹.

Вказану позицію республіканської адміністрації США щодо Індії розділяла і Демократична партія. Раніше Індія займала в пріоритетах цієї партії також далеко не перше місце. Її список головних напрямків зовнішньої політики очолювали Європа, Японія і Китай. Далі йшли «нові зростаючі» країни, які США «повинні залучати до процесів та інститутів, керуючих глобальною економікою». Серед цих «нових гравців» Індія та Бразилія були стратегічно важливими для США, оскільки впевнено нарощували свій регіональний та навіть глобальний вплив².

Підходи уряду США до Азіатського регіону в цілому та до Індії зокрема багато в чому збігалися оцінками основних політичних сил Америки. Вони були досить повно представлені в дослідженні «США і Азія: до нової стратегії Америки і позиції сили», підготовленому в 2001 р. однією з впливових американських аналітичних організацій «РЕНД корпорейшн»³. У вказаному документі зазначалось, що Індія є зростаючою силою, яка шукає своє місце в світі і в ході цих пошуків потенційно може зруйнувати регіональний порядок.

Окрім того, в документі знаходились рекомендації для адміністрації Дж. Буша проводити стратегію балансу сил щодо «держав, які накопичують силу та потужність». Зокрема, автори рекомендували не допустити, щоб будь-яка з цих держав загрожувала регіональній безпеці або домінувала відносно двох інших.

За словами президента США Дж. Буша, Європа та Азія, що є «стратегічним тилом всього світу і головним пріоритетом» Америки, одночасно

¹ Singh Mehta V. Introduction: Building Up the India-U.S. Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2015/01/20-building-up-india-us-partnership-mehta-sidhu> - Title from the screen.

² Запад и Индия [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://studme.org/1086120223693/politologiya/zapad_indiya - Оглавление с экрана.

³ Ott M.C. The Imperative for an American Strategy for Southeast Asia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.fpri.org/articles/2013/09/imperative-american-strategy-southeast-asia>- Title from the screen.

являють собою «територію з довгостроковими союзниками і загрозовими суперниками»¹.

Американські експерти відзначали, що США навряд чи зможуть активно залучатися в усі конфлікти в Азії, але повинні прагнути впливати на події, щоб вони не виходили з-під їх контролю. Крім того, США повинні зберігати і нарощувати доступ в економіку Азіатського регіону. А це означає активне продовження політики, що заохочує свободу торгівлі. Для досягнення Америкою своїх завдань в Азії потрібне здійснення «інтегрованої політичної, військової та економічної стратегії, необхідною умовою проведення якої є лідируюча роль США в глобальному масштабі»². У політичній та військовій області передбачалося розширення двосторонніх спілок до багатостороннього партнерства.

Після візиту президента США Клінтона до Індії у 2000 р. обидві країни проголосили себе «природними партнерами». Однак цю важливу заяву ще належало наповнити конкретним змістом. Слід наголосити, що ця ідеальна конструкція стратегічного партнерства піддавалася серйозному випробуванню - тісній співпраці Вашингтона і Ісламабаду під час антитерористичної операції США в Афганістані в 2001 р.³

З урахуванням вище зазначених факторів США проводила політику балансу сил щодо Китаю та Індії. Підтримка стійкого співвідношення сил між головними азіатськими державами представляло складну політичну і стратегічну задачу і вимагало великої гнучкості з боку США.

В свою чергу, велику увагу США також приділяє ролі Індії в

¹ Ott M.C. The Imperative for an American Strategy for Southeast Asia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.fpri.org/articles/2013/09/imperative-american-strategy-southeast-asia-> Title from the screen.

² Lindsay J.M. The Globalization of Politics: American Foreign Policy for a New Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/world/globalization-politics-american-foreign-policy-new-century/p6330-> Title from the screen.

³ Борділовська О.А. Зовнішня політика республіки Індія у постбіполярний період (1991-2008) – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 249 с.

регіональному співвідношенні сил. Мова йде про відносини між Індією та Пакистаном, про питання Кашміру, а також ядерне протистояння.

Позиція США ґрунтується на тому, що Індія хоча і не стала ще великою державою, але у неї є потенціал, щоб бути такою. Окрім того, США уважно стежать за розвитком відносин між Індією і Китаєм. У цьому контексті розглядалися і ядерні випробування в Індії в травні 1998 р., розробка та розміщення індійських ракет середньої дальності «Агні», здатних досягти китайської території, а також невирішені прикордонні проблеми між обома країнами¹.

Як основний претендент на регіональне лідерство, Індія володіє низкою переваг, які забезпечують їй успіх в економічному розвитку. Насамперед держава має сформовану систему демократичних інститутів та основ громадянського суспільства, судочинство, що захищає приватну власність. Індія підтримує активний розвиток сфери високих технологій, що базована на вагомих досягненнях в системі вищої освіти. Окрім того, держава не стикається з проблемою старіння населення. Перевагою Індії є і те, що лібералізація і глобалізація економіки країни не загрожують підривом або руйнуванням її політичної системи. У державі також склалася інфраструктура для проведення приватизації державних підприємств.

Однак поряд з вагомими здобутками, в Індії існують серйозні проблеми в соціальній сфері: високий рівень бідності, відставання у сфері шкільної освіти, більш високий рівень неписьменності, наявність тенденцій, які роз'єднують суспільство, у тому числі з релігійних та кастових ознак. Крім того, проведення економічних реформ в поліконфесійному та поліетнічному суспільстві в умовах демократії та багатопартійності пов'язане з чималими труднощами².

¹ Ігнат'єв П. М. Відносини Індії та США: партнерство після суперництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/panorama/p2007-2.pdf> - Назва з екрану.

² Lindsay J.M. The Globalization of Politics: American Foreign Policy for a New Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/world/globalization-politics-american-foreign-policy-new-century/p6330-> Title from the screen.

Загалом, за умови сталого прискореного соціально-економічного та технологічного розвитку, Індія може зайняти позицію на міжнародній арені, яка дозволить їй претендувати в найближчому майбутньому на роль великого гравця в світовій політиці. Отож, Індія в останні роки наполегливо прагне до того, щоб увійти до низки впливових держав.

Зазначена політика, зокрема, проявляється у проведеній Індією кампанії з реорганізації Ради Безпеки ООН з наданням Індії місця постійного члена РБ з правом вето¹.

Зовнішньополітична стратегія щодо посилення співпраці з Індією була енергійно продовжена адміністрацією Дж. Буша-молодшого. Ще під час першої передвиборної президентської кампанії він говорив про Індію як про «важливу, але несправедливо забуту» країну². Як результат, за час перебування адміністрації Буша при владі відносини між двома країнами стали бурхливо розвиватися.

Загалом, протягом багатьох років США поставали основним торговим партнером Індії. Не вистачало більш тісної взаємодії з Індією в політичній сфері. В постбіполярний період Індія цілком природно стала розширювати свої зв'язки з США.

США зреагувала на зазначену конфігурацію сил створенням досить ефективного механізму з розвитку американо-індійських зв'язків. Варто наголосити, що з 1993 р. в Конгресі США була організована лобістська група, яка до початку XXI ст. налічувала понад 120 чол. В її завдання входило роз'яснення членам Конгресу, адміністрації США та громадськості величезних можливостей, які відкриваються в результаті американо-індійського співробітництва. Розуміння значення Індії повинно стати пріоритетним

¹ US backs India's bid for a permanent UN Security Council seat [Electronic resource]. – Mode of access: <http://indianexpress.com/article/india/india-others/us-backs-indias-bid-for-permanent-unsc-seat/#sthash.1LKH4wt4.dpuf> - Title from the screen.

² Ott M.C. The Imperative for an American Strategy for Southeast Asia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.fpri.org/articles/2013/09/imperative-american-strategy-southeast-asia-> Title from the screen.

завданням. І тільки на цій основі можна створити міцну дружбу між державами¹.

Частина політичного істеблішменту США вважала, що Індія «добре поєднується» з Америкою в геополітичному плані, насамперед завдяки «прихильності до демократії та верховенству закону». Окрім того, Індія з її населенням приваблює бізнесменів США як потенційний величезний ринок, особливо у зв'язку з економічними реформами в країні та політикою лібералізації, які почали здійснюватися в останнє десятиліття ХХ ст.²

Чималі надії покладалися на 2 млн. представників індійської діаспори, які вельми успішно адаптувалися до умов США. Вони не поривали зв'язки з Індією, а, навпаки, служили в якості моста між двома країнами, особливо в інформатиці та програмному забезпеченні³.

Істотним чинником у розвитку американо-індійського співробітництва стала позитивна реакція Індії на плани США зі створення системи національної протиракетної оборони. Іншим великим кроком на шляху зближення двох країн стала зміна позиції США щодо питання про ядерний статус Індії.

Загалом, у серпні 2000 р. США вперше заявили про готовність визнати Індію як ядерну державу⁴. У контексті американської глобальної політики Індія та Південна Азія розглядаються як важливий для США регіон, оскільки США мають стратегічні, політичні та економічні інтереси у всій Південній Азії. При цьому підкреслюється, що Індія домоглася нового глобального статусу, тому її роль простягається далеко за межі цього регіону.

¹ Sharma A. Indo-American lobby boosted ties [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sunday-guardian.com/extra/indo-american-lobby-boosted-ties> - Title from the screen.

² Lindsay J.M. The Globalization of Politics: American Foreign Policy for a New Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/world/globalization-politics-american-foreign-policy-new-century/p6330-> Title from the screen.

³ The United States - The Indian Diaspora [Electronic resource]. – Mode of access: <http://indiandiaspora.nic.in/diasporapdf/chapter13.pdf> - Title from the screen.

⁴ U.S.-India Cooperation, Aligned Across the Globe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247171.htm> - Title from the screen.

Наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. США та Індія вели активну роботу з розширення зв'язків, у тому числі і у військовій сфері. У спільному американо-індійському документі, підписаному після зустрічі Ваджпаї з Бушем у Вашингтоні в листопаді 2001 р., особливу увагу було приділено співпраці в галузі оборони. За словами тодішнього посла США в Індії Роберта Блеквілла, США виключно високо розцінюють зміцнілу військову співпрацю з Індією, що відповідає довгостроковим інтересам обох країн у цій галузі¹.

Зі свого боку, міністр закордонних справ Індії Дж. Сінгх пояснював причини динамічного розвитку відносин з США наступним чином: після закінчення «холодної війни» повинна була відбутися повна переоцінка всіх раніше зафіксованих позицій. На сучасному етапі між національними інтересами Індії та безпекою США є багато спільного. Відповідно, у вказаних умовах виявляється основа для співробітництва «природних союзників»².

Ще однією віхою у відносинах між Індією і США стала зустріч А.Б. Ваджпаї та Дж. Буша в січні 2004 р., на якій був вироблений план широкомасштабного співробітництва. Він, зокрема, передбачав взаємодію обох країн в галузі цивільної атомної промисловості, у цивільних дослідженнях космосу, діалог щодо протиракетної оборони³. Разом з тим зазначалося, що інтереси Індії та США не завжди збігаються. Однак це не є причиною конфлікту або протистояння двох країн.

У липні 2005 р. прем'єр-міністр Індії Манмохан Сінгх і президент США Джордж Буш - молодший підписали у Вашингтоні угоду про співпрацю в ядерній енергетиці. Відповідно, міждержавні відносини значно покращилися тільки після того, як у березні 2006 р. Джордж Буш - молодший здійснив візит

¹ Ігнат'єв П. М. Відносини Індії та США: партнерство після суперництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/panorama/p2007-2.pdf> - Назва з екрану.

² Lindsay J.M. The Globalization of Politics: American Foreign Policy for a New Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/world/globalization-politics-american-foreign-policy-new-century/p6330-> Title from the screen.

³ U.S.-India Cooperation, Aligned Across the Globe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247171.htm> - Title from the screen.

до Індії, в ході якого сторони підписали угоду у сфері ядерної співпраці, а також і в низці інших сфер, зокрема в дослідженні космічного простору¹.

18 грудня 2006 р. Дж. Буш підписав закон про співпрацю США та Індії в мирній атомній енергетиці, який раніше був прийнятий переважною більшістю депутатів в обох палатах Конгресу². Зазначена підтримка закону Конгресом пояснюється як економічними, так і політичними причинами. Індія з населенням в 1,3 млрд. людей³, зі швидко зростаючою економікою являє собою величезний ринок, у тому числі і в галузі цивільної ядерної енергетики.

Показники індійської економіки постійно зростають, тому Індія є одним з найбільш швидкозростаючих ринків для американського експорту. Відповідно, прийнятий Конгресом закон зміцнить партнерство між двома найбільшими демократіями світу. З моменту підписання закону відносини між Америкою та Індією набули ще більшої ваги, тому метою закону є допомога Індії та США, щоб відповісти на виклики ХХІ ст. в галузі енергетики і безпеки.

Після підписання закону Дж. Буш зазначив, що США та Індія є «природними партнерами». Отож, закон сприятиме досягненню наступних цілей. По-перше, він допоможе зміцнити співпрацю обох країн у галузі енергетики. Індія є п'ятим найбільшим споживачем енергії в світі. Її споживання енергії повинно подвоїтись до 2015 р.⁴ Отже, надаючи допомогу Індії в ядерній енергетиці, США закладають фундамент для нового стратегічного партнерства між обома країнами, яке скоротить потреби Індії в викопних енергоносіях, а також послабить напруженість щодо вказаного ресурсу на світових ринках.

По-друге, закон дозволить відкрити новий важливий ринок для

¹ Кобзаренко А. М. Сучасна політика США у Південній Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/StPrior_12/32.pdf - Назва з екрану.

² Sood R. Agenda for nuclear diplomacy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://nuclearlaw.wordpress.com/tag/nuclear-liability-and-compensation/> - Title from the screen.

³ India Population [Electronic resource]. – Mode of access: <http://countrymeters.info/en/India> - Title from the screen.

⁴ Understanding Energy Challenges in India [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/India_study_FINAL_WEB.pdf - Title from the screen.

американського бізнесу в Індії і вперше прокладе шлях американським інвестиціям в індійську цивільну ядерну промисловість.

По-третє, закон дозволить Індії скоротити викиди в атмосферу і поліпшити екологічну ситуацію. Загалом, Індія виробляє близько 70% енергії, використовуючи вугілля. У результаті зростає забруднення атмосфери, збільшується викид парникових газів.

Як результат, закон буде зміцнювати безпеку США, відкриваючи можливість для Індії приєднатися до глобальних зусиль щодо припинення розповсюдження ядерної зброї.

Варто підкреслити, що закон США про співпрацю з Індією в мирній ядерній енергетиці, звичайно, є внутрішнім законом держави, тому Індія не готова будувати свої відносини з США на цій основі. Як заявив у парламенті Манмохан Сінгх, Індія та США перебувають на такій стадії, коли між ними існують фундаментальні відмінності щодо низки питань¹.

США прагнули встановити нове партнерство з Індією, виходячи як зі своїх національних інтересів, так і з ситуації розстановки політичних сил в глобальному масштабі. У цьому контексті характерну інтерпретацію глобальної ситуації та розвитку індійсько-американських відносин дає головний парламентар з індійського боку для укладення ядерної угоди між Індією та США чиновник МЗС Індії С. Джайшанкар, який вважає, що ця угода відкриває для Індії можливість більш широкого глобального співробітництва, яке раніше було їй недоступно. На його думку, США вели переговори з Індією не тільки від свого імені, а й від імені всього міжнародного співтовариства².

Окрім того, С. Джайшанкар наголошує, що у процесі аналізу розвитку індійсько-американських відносин не варто розглядати статичну глобальну ситуацію, оскільки потрібно оцінювати всі наслідки закінчення «холодної

¹ Sood R. Agenda for nuclear diplomacy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://nuclearlaw.wordpress.com/tag/nuclear-liability-and-compensation/> - Title from the screen.

² Understanding Energy Challenges in India [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/India_study_FINAL_WEB.pdf - Title from the screen.

війни». Зокрема, для США Європа стає все більшим конкурентом та моделлю альтернативних життєвих цінностей. Зростаючий вплив Китаю - складний динамічний елемент у стратегічних розрахунках, в якому не можна бути впевненим через його унікальний політичний устрій. Відносини США з країнами Західної Азії (куди входить Близький Схід), цілком ймовірно, будуть складними в найближчому майбутньому. Саме перебуваючи в цій глобальній розстановці сил, США прагне встановити зв'язки з Індією¹.

Черговим важливим кроком на шляху розвитку стратегічного співробітництва між обома країнами став візит прем'єр-міністра Індії Манмохана Сінгха в Америку в листопаді 2009 р.² Обидві сторони заявили про активізацію двосторонніх відносин в рамках стратегічного діалогу.

Як висновок, необхідно наголосити на тривалому періоді розвитку двосторонніх відносин, що передував підписанню стратегічного партнерства між Індією та США. Через реалії біполярної системи, а також різні позиції щодо зовнішньополітичних питань Індія та США не могли розвивати та посилювати двосторонню співпрацю. Однак розпад біполярної системи, зміни на міжнародній арені, внутрішній розвиток Індії сприяли інтенсифікації двосторонніх відносин.

Посилення власної зовнішньополітичної позиції за рахунок економічного розвитку, активна участь Індії в міжнародних процесах мала своїм наслідком не лише зміцнення двостороннього співробітництва з США, однак і визнання на законодавчому рівні Індії як ядерної держави з відповідними наслідками. Головним здобутком Індії стало визнання світовою спільнотою її ядерного статусу, який підсилював позиції держави як в регіоні, так і на міжнародній арені, а також надав Індії доступ до мирних ядерних технологій.

¹ Understanding Energy Challenges in India [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/India_study_FINAL_WEB.pdf - Title from the screen.

² India-U.S. Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/USA_Dec2014.pdf- Title from the screen.

1.2 Основні вектори співробітництва Індії та США в рамках стратегічного партнерства.

Американо-індійський стратегічний діалог охоплює широкі сфери, включаючи сприяння глобальній безпеці та протидію тероризму, роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї, торгово-економічні зв'язки, енергетичну безпеку, кліматичні зміни, сільське господарство, освіту, науку та техніку.

В сфері розвитку політичного діалогу між державами в рамках стратегічного партнерства варто назвати наступні події. У червні 2010 р. держсекретар США Хілларі Клінтон та міністр закордонних справ Індії Соманahalлі Маллайя Крішна у Вашингтоні провели перший американо-індійський стратегічний діалог на рівні глав МЗС¹.

6-9 листопада 2010 р. відбувся візит президента США Барака Обама до Індії. У ході візиту були підписані торговельні угоди на загальну суму в 14,9 млрд. дол. США. Серед них - поставка компанією «Боїнг» 30 цивільних літаків B737-800 та 10 військово-транспортних літаків C-17, реактивних двигунів, дизельних локомотивів, газових і парових турбін тощо².

23 липня 2013 р. віце-президент США Джо Байден в рамках чотириденного візиту до Індії зустрівся з віце-президентом Індії Хамідом Ансарі. Предметом обговорення сторін стали економічне співробітництво, питання енергетики та зміни клімату, а також поглиблення оборонних зв'язків між двома країнами³.

У липні 2014 р. відбувся п'ятий раунд індійсько-американського стратегічного діалогу. Переговори між представниками двох країн відбулися в

¹ India - US Relations: A Vision for the 21st Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://pib.nic.in/archieve/indous/indouspr1.html> - Title from the screen.

² U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

³ U.S.-India Joint Statement [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/30/us-india-joint-statement> - Title from the screen.

Делі¹.

7 серпня 2014 візит до Нью-Делі здійснив міністр оборони США Чак Хейгел².

26-30 вересня 2014 р. прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді відвідав США з першим з часу свого вступу на посаду візитом. Нарендра Моді провів переговори з президентом США Бараком Обамою. Лідери країн обговорили двосторонню торгівлю, зміни клімату та співробітництво в боротьбі з терористичною організацією «Ісламська держава»³.

Основні результати візиту прем'єр-міністра включають в себе нові механізми для підвищення торгівлі та інвестицій, особливо стосовно сфери інфраструктури; нові методи для реалізації співпраці в галузі енергетики, в тому числі щодо ядерних і відновлюваних джерел енергії, зміни клімату; нові ініціативи в галузі знань; нові підходи до захисту двосторонньої торгівлі; співробітництво в сфері безпеки та боротьби з тероризмом; нові ініціативи співпраці між Індією і США щодо третіх країн.

У березні 2014 р. міністр енергетики США Ернест Моніс відвідав Індію для активізації енергетичного діалогу⁴.

Незабаром після інавгурації нового уряду в Індії Держсекретар США Джон Ф. Керрі, міністр торгівлі США Пенні Пріцкер відвідали Індію у липні 2014 р.⁵

Підтримка контактів на високому рівні здійснювалась завдяки візиту

¹ India - US Relations: A Vision for the 21st Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://pib.nic.in/archieve/indous/indouspr1.html> - Title from the screen.

² U.S.-India Security and Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://csis.org/program/us-india-security-and-defense-cooperation-> Title from the screen.

³ Ідеї свадеші в політиці Нарендри Моді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ideji-svadeshi-v-politici-narendri-modi/> - Назва з екрану.

⁴ U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

⁵ U.S.-India Cooperation, Aligned Across the Globe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247171.htm> - Title from the screen.

торгового представника США Майкла Фромана до Індії в листопаді 2014 р. під час Форуму торгової політики. Радник президента США з питань науки Джон Холдрен здійснив візит до Індії у листопаді 2014 р. для зустрічі міністрів Спільної комісії по науці та техніці¹.

В свою чергу, міністр охорони здоров'я та добробуту сім'ї Др. Вардхан відвідав США у червні 2014 р.²

В жовтні 2014 р. відбувся візит делегації прем'єр-міністра Індії Н. Моді до США для обговорення питань в галузі зовнішньої політики, оборони та безпеки³.

Загалом, існує близько 40 двосторонніх механізмів здійснення діалогу між урядами Індії та США. Щороку відбувається стратегічний діалог на високому рівні, який фокусується на двосторонніх відносинах в п'яти напрямках взаємного інтересу, а саме: стратегічне співробітництво; енергетика та зміна клімату; освіта і розвиток; економіка, торгівля та сільське господарство; наука і технології; здоров'я та інновації. Останній раунд стратегічного діалогу відбувся в липні 2014 р. в Нью-Делі⁴.

Крім того, між сторонами активно відбуваються діалоги на рівні міністрів за участю міністрів внутрішньої безпеки, фінансів (фінансове та економічне партнерство), торгівлі (Форум торгової політики), освіти (Діалог щодо розвитку вищої освіти), науки й технологій (Спільна комісія щодо науково-технологічного розвитку), а також енергетики (здійснення енергетичного діалогу).

Індія та США розпочали стратегічний діалог на рівні міністрів в липні

¹ U.S.-India Joint Statement [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/30/us-india-joint-statement> - Title from the screen.

² India - US Relations: A Vision for the 21st Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://pib.nic.in/archieve/indous/indouspr1.html> - Title from the screen.

³ Framework for the U.S.-India Defense Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://archive.defense.gov/pubs/2015-Defense-Framework.pdf> - Title from the screen.

⁴ Joint Statement on the First U.S.-India Strategic and Commercial Dialogue [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247192.htm> - Title from the screen.

2009 р. Співголовами діалогу є міністр закордонних справ Індії, а також держсекретар США. Загалом, діалог зосереджений на розвитку двосторонніх відносин стосовно п'яти вище зазначених напрямків взаємного інтересу. Міністр закордонних справ Індії Сушма Сварадж, а також держсекретар США Джон Керрі стали співголовами п'ятого індійсько-американського стратегічного діалогу, що відбувся 31 липня 2014 р. в Нью-Делі. В ході діалогу сторонами було всебічно розглянуто стан двосторонніх відносин¹.

Варто зазначити, що до делегації США увійшли міністр торгівлі Пенні Пріцкер, заступник міністра енергетики Даніель Поунмен, заступник міністра національної безпеки Френсіс Х. Тейлор, а також спеціальний посланник зі зміни клімату в Держдепартаменті Тодд Стерн².

Як наслідок, розвиток стратегічного діалогу сприяє здійсненню регулярних контактів на політичному та офіційному рівні для розгляду двосторонніх, регіональних та глобальних питань.

Двосторонні консультації на рівні міністрів закордонних справ Індії та США є важливою частиною структури стратегічного діалогу. Останній раунд консультацій між міністерствами закордонних справ був проведений в Вашингтоні в грудні 2013 р.³

Загалом, в останні роки США та Індія структуровано обговорюють Східну Азію, Центральну Азію та Західну Азію, а також домовилися про стратегічні консультації, що охоплюють Латинську Америку, Африку та регіон Індійського океану.

В рамках міжнародного співробітництва Індія та США здійснюють консультації з Японією (6-та тристороння нарада відбулася в Нью Делі в грудні

¹ Joint Statement on the First U.S.-India Strategic and Commercial Dialogue [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/t/pa/prs/ps/2015/09/247192.htm> - Title from the screen.

² U.S.-India Joint Statement [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/30/us-india-joint-statement> - Title from the screen.

³ U.S.-India Cooperation, Aligned Across the Globe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/t/pa/prs/ps/2015/09/247171.htm> - Title from the screen.

2014 р.) та з Афганістаном (остання тристороння зустріч відбулася в 2013 р.)¹.

В контексті співробітництва на міжнародній арені, варто зазначити, що Індія та США є партнерами в різних міжнародних організаціях: ООН, «Велика двадцятка», Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Світового банку та Всесвітньої організації торгівлі (СОТ). Сполучені Штати підтримують реформування Ради Безпеки ООН, яке передбачає постійне членство Індії в РБ ООН².

Разом з тим, між Індією та США існують помітні розбіжності в поглядах щодо низки стратегічних проблем, зокрема, щодо Пакистану та Афганістану. Гострою проблемою залишаються питання, пов'язані зі зміною клімату: міжнародні зобов'язання щодо скорочення шкідливих викидів в атмосферу розглядаються в Індії як негативний важіль на шляху її розвитку.

Питання, пов'язані з міжнародною безпекою та роззброєнням, режимами багатостороннього експортного контролю розглядаються в рамках діалогу стратегічної безпеки, в той час як питання, пов'язані з високими технологіями в галузі торгівлі обговорюються на засіданнях Спільної групи співпраці в сфері високих технологій.

Останнє засідання групи, на чолі з міністром закордонних справ Індії та її колеги з Держдепартаменту США відбулось в листопаді 2014 р. в Нью-Делі. Відповідно, сторони домовилися тісно співпрацювати для поетапного вступу Індії до глобальних інституцій експортного контролю з метою зміцнення глобального нерозповсюдження зброї, контролю над озброєннями, а також підтримки ядерної безпеки³.

Робота над двосторонньою цивільною угодою про ядерну співпрацю була

¹ U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

² India - US Relations: A Vision for the 21st Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://pib.nic.in/archieve/indous/indouspr1.html> - Title from the screen.

³ U.S.-India Joint Declaration on Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/09/27/us-india-joint-declaration-defense-cooperation> - Title from the screen.

завершена в липні 2007 р., а документ був підписаний в жовтні 2008 р.¹

Під час візиту президента Б. Обама до Індії в листопаді 2010 р. уряди двох країн оголосили про завершення підготовки для початку реалізації цивільної ядерної угоди².

У вересні 2013 р. американські ядерні компанії підписали «попередній» контракт для започаткування ядерного енергетичного проекту в штаті Гуджарат. Під час візиту прем'єр-міністра Моді в США у вересні 2014 р. обидві сторони створили контактну групу для сприяння повному і своєчасному втіленню цивільної ядерної угоди, а також з метою вирішення низки питань. Перші дві зустрічі групи відбулись в грудні 2014 р., а також в січні 2015 р. відповідно³.

Двосторонні відносини в сфері оборони почали розвиватись в якості основного стовпа стратегічного партнерства між США та Індією після підписання в 2005 р. документу «Нові рамки для Індії та США в оборонній сфері»⁴. Як результат, відбулась інтенсифікація співпраці в оборонній торгівлі, розпочались спільні навчання, співпраця в галузі морської безпеки та боротьби з піратством, двосторонні обміни.

Спільна декларація для співпраці в сфері оборони була підписана в 2013 р., в якій наголошувалось на важливості поглиблення двосторонніх відносин у вказаній сфері⁵. На сучасному етапі Індія та США проводять усе більше спільних двосторонніх навчань, ніж з будь-якою третьою країною.

¹ Agreement for Cooperation Between the Government of the United States of America and the Government of India Concerning Peaceful Uses of Nuclear Energy (123 Agreement) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/india/agreement-cooperation-between-government-united-states-america-government-india-concerning-peaceful-uses-nuclear-energy-123-agreement/p15459-> Title from the screen.

² U.S.-India Security and Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://csis.org/program/us-india-security-and-defense-cooperation-> Title from the screen.

³ Sood R. Agenda for nuclear diplomacy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://nuclearlaw.wordpress.com/tag/nuclear-liability-and-compensation/> - Title from the screen.

⁴ Framework for the U.S.-India Defense Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://archive.defense.gov/pubs/2015-Defense-Framework.pdf> - Title from the screen.

⁵ U.S.-India Joint Declaration on Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/09/27/us-india-joint-declaration-defense-cooperation> - Title from the screen.

Вперше індійський корабель ВМС взяв участь у військових навчаннях США в Тихому океані в 2014 р.¹

Двосторонні механізми діалогу в галузі оборони включають Групу оборонної політики, Спільну робочу групу оборони, Групу оборонних закупівель, Старшу технічну групу безпеки, Спільну технічну групу, Групу військової співпраці, Керівну групу обслуговування.

Під час візиту прем'єр-міністра Моді в США у вересні 2014 р., було прийнято рішення продовжити дію документу «Нові рамки для Індії та США в оборонній сфері» в 2015 р.²

Сукупна вартість закупівель Індії в оборонній сфері в США склала 10 млрд. дол. США.³ Як результат, Індія та США заснували Торгову Ініціативу оборонних технологій, спрямовану на спрощення політики передачі технологій та вивчення можливостей спільного розвитку, а також спільних інвестицій в оборонну сферу. Робоча група ініціативи провела своє перше засідання у вересні 2014 р.⁴

Загалом, сторони створили робочу групу ініціативи з метою оперативної оцінки та здійснення унікальних проєктів, втілення технологій, які б мали позитивний вплив на двосторонні відносини в сфері оборони, а також підвищували оборонну промисловість та військовий потенціал Індії.

Співпраця між Індією та США в сфері боротьби з тероризмом відзначається значним прогресом щодо обміну розвідданими, обміну інформацією, оперативним співробітництвом. В 2010 р. між Індією та США

¹ Lindsay J.M. The Globalization of Politics: American Foreign Policy for a New Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/world/globalization-politics-american-foreign-policy-new-century/p6330-> Title from the screen.

² Framework for the U.S.-India Defense Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://archive.defense.gov/pubs/2015-Defense-Framework.pdf>- Title from the screen.

³ U.S.-India Joint Statement [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/30/us-india-joint-statement> - Title from the screen.

⁴ U.S.-India Security and Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://csis.org/program/us-india-security-and-defense-cooperation>- Title from the screen.

була підписана нова ініціатива про співпрацю в сфері боротьби з тероризмом з метою розширення співпраці у вказаній сфері, обміну інформацією та нарощування потенціалу¹.

Для співпраці у сфері боротьби з тероризмом сторони сформували в січні 2000 р. Спільну робочу групу для боротьби з тероризмом. Діалог з питань національної безпеки було оголошено в ході візиту президента Б. Обама до Індії в листопаді 2010 р. з метою подальшого поглиблення оперативного співробітництва в сфері боротьби з тероризмом. Два раунди зазначеного діалогу були проведені в травні 2011 р., а також в травні 2013 р. У грудні 2013 р. в Нью-Делі Індія і США організували проведення конференції з питань національної безпеки².

Сполучені Штати є одним з найбільших торговельних та інвестиційних партнерів Індії. З 2002 р. по 2010 р. торговий оборот між обома країнами зріс з 30 млрд. до 66 млрд. дол. США, у тому числі товарами - з 15,9 млрд. до 48,8 млрд. дол. США. При цьому експорт американських товарів до Індії за цей період збільшився в чотири рази, досягнувши 16,4 млрд. дол. США, а послуг - у три рази (10,5 млрд. дол. США)³.

У 2013-2014 фінансовому році товарообіг склав 61,5 млрд. дол. США, тому США зайняли друге місце серед основних торговельних партнерів Індії. Індійський експорт склав 41,8 млрд. дол. США, у той час як експорт із США склав 21,9 млрд. дол. США⁴.

Під час візиту прем'єр-міністра Індії Н. Моді до США у вересні 2014 р.

¹ U.S.-India Security and Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://csis.org/program/us-india-security-and-defense-cooperation>- Title from the screen.

² U.S.-India Joint Declaration on Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/09/27/us-india-joint-declaration-defense-cooperation> - Title from the screen.

³ India-U.S. Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/USA_Dec2014.pdf- Title from the screen.

⁴ U.S.-India Commercial, Trade, and Economic Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/t/pa/prs/ps/2015/09/247174.htm> - Title from the screen.

обидві сторони поставили мету збільшити обсяг двосторонньої торгівлі товарами та послугами до 500 млрд. дол. США¹.

У 2009 р. накопичені інвестиції Індії в США склали 4,4 млрд. дол. США, у 2013 р. - 7,1 млрд. дол. США². За даними Бюро економічного аналізу прями інвестиції США в Індію оцінюються в 24 млрд. дол. США. Згідно з індійською офіційною статистикою, сукупний приплив прямих іноземних інвестицій з США з квітня 2000 р. по вересень 2014 р. склав близько 13,19 млрд. дол., що складає 6% від загальної суми прямих інвестицій в Індії. Як наслідок, США є шостим за величиною джерелом прямих іноземних інвестицій до Індії. В останні роки зростає кількість індійських інвестицій в США. Загалом, більше 65 великих індійських корпорацій разом вклали близько 17 млрд. дол. в економіку США³.

У 2001 р. США зняли обмеження на поставки американських озброєнь Індії. За останні роки обсяги зброї, що поставляється з США до Індії склали більше 6 млрд. дол. США. Згідно з офіційними даними Індії, з 2011 р. США є головним постачальником озброєння і військової техніки⁴.

Загалом, існує кілька механізмів діалогу щодо зміцнення двосторонньої взаємодії в економічній та торговій сферах, у тому числі на рівні міністрів в рамках економічного та фінансового партнерства (остання зустріч відбулась у Вашингтоні в жовтні 2013 р.), а також на рівні міністрів в рамках Форуму торгівельної політики (востанне Форум був організований в Нью-Делі в листопаді 2014 р.)⁵.

Окрім того, Індія та США проводять переговори щодо підписання

¹ India-U.S. Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/USA_Dec2014.pdf- Title from the screen.

² Ibidem.

³ Joint Statement on the First U.S.-India Strategic and Commercial Dialogue [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247192.htm> - Title from the screen

⁴ U.S.-India Security and Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://csis.org/program/us-india-security-and-defense-cooperation>- Title from the screen.

⁵ U.S.-India Cooperation, Aligned Across the Globe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247171.htm> - Title from the screen.

договору про двосторонні інвестиції. Обидві країни взяли на себе зобов'язання співпрацювати в рамках торгового форуму, а також проводити політику сприяння взаємно привабливого бізнес/інвестиційного клімату. Варто зазначити, що в рамках торгового форуму була створена робоча група вищого рівня. Як результат, політика стимулювання інновацій призвела до економічного зростання Індії.

Торговий діалог між Індією та США (з продовженням до березня 2016 р.) забезпечує основу для двох урядів, а також приватного сектора співпрацювати з метою сприяння торгівлі та інвестиційних можливостей в різних секторах в галузі торгівлі та комерційних питань, що становлять взаємний інтерес. Для більшого залучення приватного сектора в обговорення питань, пов'язаних з торгівлею та інвестиціями, в 2009 р. був відновлений двосторонній форум генеральних директорів. Останній раунд відбувся в липні 2013 р. у Вашингтоні¹.

Слід зазначити, що під час візиту прем'єр-міністра Н. Моді до Вашингтону у вересні 2014 р., було прийнято рішення встановити ініціативу інвестицій Індії та США з особливим акцентом на сприянні прямим іноземним інвестиціям, розвитку ринку капіталу та фінансування інфраструктури².

Створена в США Платформа співпраці в сфері інфраструктури має на меті застосувати передові технології США для задоволення потреб інфраструктури Індії. США будуть надати свої послуги як партнер знань для міського водопостачання в Індії, санітарних та гігієнічних норм, щоб допомогти громадянському суспільству полегшити доступ до чистої води, гігієни та санітарії в 500 містах Індії³.

Щодо двостороннього співробітництва в енергетичній сфері, в першу чергу, варто наголосити на активізації в травні 2005 р. діалогу між США та

¹ Joint Statement on the First U.S.-India Strategic and Commercial Dialogue [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247192.htm> - Title from the screen.

² U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

³ Ibidem.

Індією в сфері енергетики. Метою діалогу є сприяння торгівлі та інвестиціям в енергетичному секторі. Останнє засідання представників США та Індії відбулось в березні 2014 р. в Нью-Делі¹. Окрім того, зазначений діалог доповнює діяльність п'яти робочих груп в наступних напрямках: виробництво газу, видобуток вугілля, енергоефективність, нові технології та відновлювальні джерела енергії, цивільне ядерне співробітництво.

Інвестиції індійських компаній в розвиток ринку природного газу в США позначили нову еру індійсько-американського енергетичного партнерства. Міністерство енергетики США схвалило експорт скрапленого природного газу із семи терміналів в США, два з яких належать індійській організації державного сектора. Загалом, сторони мають підписати угоду на загальну суму близько 6 млн. тонн на рік². Зазначені термінали, як очікується, будуть завершені та зможуть здійснювати експортні вантажі в кінці 2016 - на початку 2017 р³.

Для США та Індії пріоритетним є втілення ініціативи щодо Партнерства з розвитку чистої енергії. Міністерство енергетики США та уряд Індії заснували Центр дослідження та розвитку чистої енергетики, призначений для впровадження екологічно чистих енергетичних інновацій. Загальна сума спільного фінансування обох урядів становить 50 млн. дол. США⁴. Центр профінансував три науково-дослідних проекти в галузі сонячної енергії, біопалива та енергоефективності будівель.

Індія та США на високому рівні розвивають співпрацю та діалог в екологічній сфері, зокрема щодо питань зміни клімату. Робоча група, створена

¹ US-India energy cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://energy.gov/ia/initiatives/us-india-energy-cooperation>- Title from the screen.

² U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

³ US-India energy cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://energy.gov/ia/initiatives/us-india-energy-cooperation>- Title from the screen.

⁴ Understanding Energy Challenges in India [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/India_study_FINAL_WEB.pdf - Title from the screen.

для співробітництва у вказаній сфері, провела своє перше засідання в липні 2014 р. В листопаді 2014 р. між сторонами був підписаний меморандум про взаєморозуміння, а також з метою забезпечити 1 млрд. дол. США для фінансування переходу Індії до низьковуглецевої економіки¹.

Нове партнерство США та Індії для адаптації до зміни клімату було створене з метою просування ініціатив для планування адаптації до зміни клімату, а метою нової американо-індійської програми стипендій є побудувати довгостроковий потенціал для вирішення питань, пов'язаних зі зміною клімату.

В рамках Ініціативи знань Сінгха-Обами, розпочатої в 2009 р., відбувається двостороння співпраця в секторі освіти, яку було зроблено невід'ємною частиною стратегічного партнерства між державами².

Програма Фулбрайта була відновлена в 2008 р. як програма Неру Фулбрайта з підвищеним спільним фінансуванням для забезпечення більшої кількості студентських обмінів та надання вчених грантів³. Загалом, понад 100 тис. індійських студентів навчаються в США.

Двосторонній діалог між США та Індією в галузі вищої освіти був проведений чотири рази з 2011 р. (остання зустріч представників відбулась у листопаді 2014 р. в Нью-Делі)⁴. В рамках діалогу сторони розглянули дорожню карту для просування стратегічних інституційних партнерств, поглиблення співпраці в галузі досліджень та розвитку, зміцнення партнерських зв'язків в галузі професійної освіти, зосередження уваги на розвитку факультетів.

Індія вивчає досвід США щодо надання освіти в коледжах з метою дотримання вимог США до кваліфікації. Як наслідок, в червні 2013 р. був підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Індійською радою з

¹ Understanding Energy Challenges in India [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/India_study_FINAL_WEB.pdf - Title from the screen.

² Joint Statement on the First U.S.-India Strategic and Commercial Dialogue [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247192.htm> - Title from the screen.

³ U.S.-India Higher Education and Skills Development Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247175.htm> - Title from the screen.

⁴ Ibidem.

технічної освіти та Американською асоціацією коледжів з метою співпраці у створенні коледжів в Індії¹.

Під час візиту прем'єр-міністра Н. Моді до США у вересні 2014 р. сторони вирішили заснувати Глобальну ініціативу академічної мережі, згідно з якою Індія запрошує до 1000 американських учених щороку з метою викладання в індійських університетах, а також для співпраці у процесі створення Індійського технологічного інституту в Індії².

В сфері цивільного космічного співробітництва між Індією та США створена двостороння спільна робоча група, що забезпечує діяльність форуму для обговорення спільної діяльності в космосі, в тому числі обмін вченими; співпраці в місії Марс; розробка наносупутників; здійснення моніторингу та моделювання екосистеми; здійснення робіт на міжнародній космічній станції; обговорення глобальних навігаційних супутникових систем; співробітництво для освоєння космосу тощо³.

В рамках співробітництва в науково-технологічній галузі між Індією та США в жовтні 2005 р. була підписана Угода про співпрацю в науково-технологічній сфері⁴. Відповідно, сторонами була організована спільна комісія, співголовами якої є радник президента США з питань науки, а також міністр науки та технологій Індії. Спільна комісія розробила план дій на 2012-2014 рр., який включає спільні проекти, спільні семінари, обмін візитами, створення віртуальних мереж в різних дисциплінах. Варто згадати, що США як країна-партнер взяли участь в технологічному саміті 2014 р., що проводився в Нью-

¹ U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

² U.S.-India Higher Education and Skills Development Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247175.htm>- Title from the screen.

³ U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

⁴ U.S.-India Bilateral Cooperation on Science and Technology [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/192271.htm>- Title from the screen.

Делі¹.

У 2000 р. уряди США та Індії сприяли створенню індійсько-американського Форуму науки й технологій з метою полегшити взаємовигідне двостороннє співробітництво в галузі науки, інженерії та охорони здоров'я. За останні десять років Форум сприяв взаємодії між 12 тис. індійських та американських вчених, підтримав більше 250 двосторонніх семінарів, а також допоміг у встановленні більш як 30 спільних науково-дослідних центрів. Окрім того, в рамках галузі науки і технологій в 2009 р. був створений Благодійний фонд².

Відповідно до Меморандуму зі спостереження Землі та наук про Землю, підписаного між Індією та США в 2008 р., була посилена двостороння співпраця в сфері дослідження Землі. Як наслідок, Індія надала 250 млн. дол. США для діяльності спільних науково-дослідних центрів³.

В рамках спільної ініціативи охорони здоров'я США та Індії в 2010 р. були організовані чотири робочі групи в сфері неінфекційних захворювань, інфекційних хвороб, зміцнення систем охорони здоров'я та послуг, а також здоров'я матері і дитини⁴.

З метою епіднагляду та дослідження епідеміологічного потенціалу в Індії в 2010 р. був створений Глобальний центр виявлення хвороб, а в жовтні 2012 р. для розвідки епідемії при Індійській раді з медичних досліджень був запущений Національний інститут здоров'я⁵.

Культурне співробітництво між Індією та США відбувається різними

¹ U.S.-India Cooperation, Aligned Across the Globe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247171.htm> - Title from the screen.

² U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

³ U.S.-India Joint Statement [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/30/us-india-joint-statement> - Title from the screen.

⁴ U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

⁵ Joint Statement on the First U.S.-India Strategic and Commercial Dialogue [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247192.htm> - Title from the screen.

шляхами, зокрема, завдяки наявності в США орієнтованих на індійську культуру освітніх програм в університетах та інших освітніх установах. Варто зазначити, що багато приватних установ навчають індійських культурних мистецтв. Щомісячний інформаційний бюлетень, який видає посольство Індії в США, забезпечує інформацією про ініціативи індійського посольства та консульств, основні події в Індії, культуру та туризм.

Як висновок, варто зазначити, що після встановлення стратегічного партнерства між Індією та США активізувались відносини не тільки в таких пріоритетних напрямках як політичний діалог, торгово-економічне та військове співробітництво, однак була зміцнена співпраця в енергетичній, гуманітарній, екологічній, освітній, науково-технічній сферах.

Політичний діалог між сторонами розвивається завдяки візитам на високому рівні, які не обмежуються підписанням спільних декларацій, а сприяють розвитку двостороннього співробітництва в низці галузей. Для втілення ініціатив в різних сферах США та Індія формують спільні робочі групи, форуми, під контролем яких відбувається розвиток різноманітних проектів, а також здійснюється їх фінансування.

Висновки до 1-го розділу.

Нова глобальна роль Індії починає вписуватися в складну конфігурацію відносин між великими країнами в світі. Індія намагається затвердити своє місце в мінливій міжнародній обстановці, але вже цілком виразно заявляє про свої не тільки регіональні, але і глобальні амбіції.

У контексті індійсько-американських відносин варто зазначити, що Індія виходить на новий етап, в якому вона зможе відігравати більш активну роль у світовій політиці.

Варто наголосити на тому, що після підписання у 2005 р. стратегічного партнерства Індія розглядає себе не як молодшого партнера США, а

рівноправного гравця міжнародної арени, враховуючи свій зростаючий економічний та політичний потенціал, відносини з іншими великими країнами, а також накопичений досвід та вміння підтримувати зв'язки з різними центрами сили.

З усією зацікавленістю США у подальшому розвитку співробітництва з Індією обидві країни стикаються на цьому шляху з певними проблемами. Індія проявляє інтерес до поглиблення взаємодії з США в економічній і науково-технічній сферах. США, у свою чергу, нарощують зусилля щодо подальшого залучення Індії до орбіти свого впливу, використовуючи, зокрема, свою більшу інтеграцію в світову економіку, торгівлю та співпрацю в ядерній сфері.

Посилення стратегічного американо-індійського співробітництва сприяє послабленню позицій Китаю в Азійському регіоні, як наслідок, ускладнюючи індійсько-китайські відносини. Однак ситуація не настільки однозначна, щоб Індія пішла на погіршення відносин з Китаєм, враховуючи його зростаючий економічний потенціал та вплив в Азії, а також в регіоні Південної Азії.

Для Індії та США, як і для багатьох інших країн, актуальна боротьба з міжнародним тероризмом у всіх його видах і проявах. Відповідно, сторони розширюють та поглиблюють співробітництво загалом у військовій сфері, а також в напрямку боротьби з тероризмом.

Однак в сфері зовнішньополітичного співробітництва між Індією та США залишається низка суперечливих запитань (ядерне роззброєння, реорганізація Ради Безпеки ООН і постійне членство Індії в РБ ООН, роль і місце Індії та США в Південній, а також Південно-Східній Азії), які потребують зусиль і часу на вироблення взаємоприйнятних рішень.

Загальний вектор індійсько-американських відносин в постбіполярний період виразно позитивний і спрямований на їх подальше розширення та поглиблення.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ ІНДІЄЮ ТА ЄС У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД.

2.1 Розвиток політичного діалогу між Індією та ЄС в постбіполярний період.

Дипломатичні відносини між ЄС та Індією були встановлені в 1962 р., коли Брюссель та Делі обмінялися посольствами¹. Варто зазначити, що Індія була однією з перших країн, що встановили дипломатичні відносини з ЄЕС.

Перша угода про співпрацю була підписана в грудні 1973 р. після вступу Великобританії в ЄЕС, коли країни Британської співдружності опинилися перед загрозою втрати торгових преференцій. Однак більш чіткого та окресленого характеру двосторонні відносини набули лише в 1994 р. з укладенням угоди про співробітництво². Відповідно, зазначена угода сприяла налагодженню політичного діалогу, розвитку економічних та галузевих зв'язків, що супроводжувались організацією та проведенням щорічних зустрічей на вищому рівні, регулярних зустрічей на рівні міністрів, посадових осіб та експертів.

Як наслідок, сторони досягли вагомих результатів з політичних питань і питань безпеки, а також у галузі торгівлі та інвестицій, науки і технологій, економічного співробітництва.

З метою посилення співробітництва, а також вироблення спільної позиції щодо міжнародних питань в контексті все більш зростаючого впливу глобалізації під час проведення 5-го саміту “Індія-ЄС” в Гаазі в 2004 р. сторонами було підписане стратегічне партнерство³. За словами міністра

¹ Background Note EU-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-52_en.htm - Title from the screen.

² EU Relations with India [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/india/index_en.htm - Title from the screen.

³ Christophe J. India and European Union: The Charade of a Strategic Partnership, CERIScience Pj/CNRS, March 2006 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.diss.fu-berlin.de/docs/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDOCS_derivate_000000004250/wp1014-india-eu-strategic-

закордонних справ Індії Ш. Сарана, початок 2000-х рр. був часом великих очікувань у відносинах між ЄС та Індією¹. Відповідно, нова стратегія повинна керуватися наступними цілями: сприяти миру, стабільності, демократії, дотриманню прав людини, верховенства закону, зокрема, шляхом боротьби з тероризмом і незаконним обігом зброї; співпрацювати на шляху боротьби з бідністю, нерівністю та соціальною ізоляцією, а також для сталого розвитку, охорони навколишнього середовища та зміни клімату; з метою підвищення економічної взаємодії та забезпечення посиленого міжнародного економічного порядку.

Як наслідок, в 2005 р. під час зустрічі на вищому рівні був прийнятий План спільних дій “Індія-ЄС”, згідно з яким було визначено загальні цілі та виокремлено широкий спектр підтримки заходів щодо розвитку політичного, економічного співробітництва².

Серед причин, що сприяли активізації процесу підписання стратегічного партнерства необхідно виокремити наступні. По-перше, зв'язки Індії з Європою були традиційно орієнтовані на Великобританію, яка, як відомо, вступила в ЄЕС тільки в 1973 р. По-друге, до початку 1990-х рр. Індія як лідер Руху неприєднання підтримувала політику СРСР, а її відносини із західними країнами були прохолодними, зокрема, через пам'ять про колоніальне минуле, а також завдяки визнаному лідерству Індії серед країн третього світу, її ролі непримиренного критика імперіалізму і західного капіталізму³. Окрім того, в економічному плані країна була не надто залучена у світову економіку і

partnership_0.pdf - Title from the screen.

¹ EU-India Strategic Partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r14100> - Title from the screen.

² ЕС и развивающиеся азиатские державы Китай и Индия [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.geopolitica.ru/article/es-i-razvivayushchiesya-aziatskie-derzhavy-kitay-i-indiya#.ViM19n4rKUk> - Оглавление с экрана.

³ Носов М. ЕС – Индия: трудный путь к стратегическому партнёрству [Электронный ресурс] - Режим доступа: [www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india\(2010\).pdf](http://www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india(2010).pdf) - Оглавление с экрана.

торгівлю, проводячи політику створення промисловості, що забезпечувала скорочення імпорту.

З початку 1990-х рр. Індія стала на шлях економічних реформ, які сприяли залученню держави в процес міжнародної інтеграції. Відносини з ЄС стали для Індії одним з найважливіших напрямків дипломатії та розвитку економічних зв'язків. Структурній перебудові її господарства значною мірою сприяла криза, яка вразила економіку країни в 1991 р.¹ Відповідно, Індія стала активно співпрацювати з МВФ, СОТ та Світовим банком, активізувати заходи щодо оптимізації промислової та фінансової політики.

З 1990 по 1995 рр. дохід на душу населення зріс у два рази, а середньорічний приріст ВВП склав більше 6%. Зростання економіки та зміни на політичній карті світу привели до перебудови індійських зовнішньополітичних концепцій. Роль Заходу в політиці країни стала зростати, що сприяло розширенню зв'язків з Європою. Отож, у 1994 р. між ЄС та Індією було підписано Угоду про співробітництво, відповідно до якої сторонам було надано статус найбільшого сприяння. В якості основних напрямків були визначені:

- обмін інформацією та ідеями;
- розробка досліджень;
- надання технічної допомоги;
- встановлення контактів між дослідними, освітніми центрами, спеціалізованими агентствами та адміністративними органами;
- доступ до існуючих баз даних і створення нових;
- проведення робочих груп та семінарів;
- обмін експертами.

Прийняті сторонами плани координуються згідно з індійськими документами, що визначають соціально-економічний розвиток країни. В основу співпраці був покладений документ індійського уряду “Підхід до реалізації

¹ India and the European Union: Future Perspectives [Electronic resource]. – Mode of access: <http://mea.gov.in/in-focus-article.htm?24797/India+and+the+European+Union+Future+Perspectives> - Title from the screen.

одинадцятого п'ятирічного плану”. До числа пріоритетних напрямків двосторонньої взаємодії входить боротьба з бідністю, підтримка розвитку сільського господарства, розвиток конкурентоспроможності промисловості, питання перенавчання та переселення людей, які втратили роботу. Варто зазначити, що вказані напрямки збігаються з планом спільних дій, прийнятим на 6-му саміті “Індія-ЄС”, що відбувся в 2005 р. Відповідно до зазначеного документу, сторони проводять регулярні саміти, зустрічі на рівні міністрів, експертів з широкого кола питань, включаючи проблему прав людини.

Процес підписання угоди про стратегічне партнерство між ЄС та Індією не був легким, оскільки між сторонами все ще існували певні протиріччя. Зокрема, на другому саміті “Індія-ЄС”, в листопаді 2001 р. не вдалось досягнути згоди через події 11 вересня 2001 р.¹ На третьому саміті, що відбувся в жовтні 2002 р., Данія головувала в ЄС і, відповідно, наголошувала на необхідності обговорення Індією та Пакистаном проблеми Джамму та Кашміру.² Варто зазначити, що ситуація ускладнювалась тим, що відносини Індії з Пакистаном були напруженими ще після терористичної атаки на парламент Індії, що відбулась у грудні 2001 р. Таким чином, лише на четвертій зустрічі ЄС-Індія на вищому рівні в листопаді 2003 р. було визначено необхідність підписання партнерства³.

Під час роботи над документом про стратегічне партнерство Індії та ЄС було виявлено широкий спектр питань для діалогу і можливого співробітництва, який був розділений на чотири частини. Перша частина охоплювала удосконалення міжнародного співробітництва, яке включало б сприяння багатосторонності в ООН, запобігання конфліктам та постконфліктне відновлення, нерозповсюдження зброї масового знищення, боротьбу з

¹ India-EU Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_EU_Relations_August_2014.pdf - Title from the screen.

² Kumar R. The EU and India: Common Interests, Divergent Policies [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/26314> - Title from the screen.

³ Solana J. The European Union and India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2014/09/23-european-union-india-solana> - Title from the screen.

тероризмом і організованою злочинністю, питання міграції, демократії та прав людини, і мир, процвітання і стабільність в Південній Азії.

Друга частина стосувалась зміцнення економічного партнерства, зокрема, стратегічні діалоги з питань нормативно-промислової політики та навколишнього середовища, стратегічні галузеві діалоги з питань розвитку інформаційного суспільства, сфери транспорту, енергетики, біотехнологій, розвиток спільних зусиль щодо підвищення торгівлі та інвестицій, ділового співробітництва, синергії в галузі науки і техніки, фінансів та грошово-кредитної справи¹.

Третя частина стосувалась двосторонньої співпраці в галузі розвитку як державних проектів Індії, зокрема, в освітній, гендерній, інфраструктурній сферах, сфері охорони здоров'я окремих індійських штатів, так і спільних проектів ЄС та Індії у постконфліктних країнах, особливо в Африці. Окрім вищезазначеного, сторони окреслювали співробітництво для досягнення «Цілей розвитку тисячоліття» як в Індії, так і за кордоном, зміцнення взаєморозуміння, зокрема, через парламентські та культурні обміни, наукові контакти тощо².

Індія підтримала пропозицію Єврокомісії стосовно побудови стратегії двосторонніх відносин, яка б «застрахувала від мінливостей відносини обох сторін з третьою стороною»³. У документі про стратегічне партнерство наголошується на посиленому двосторонньому зв'язку для співпраці стосовно багатьох питань та проблем, наприклад, запропоновано, щоб спільна робоча група «Індія-ЄС» для боротьби з тероризмом була підвищена до Спільної робочої групи зі співробітництва в галузі безпеки.

В свою чергу, вказана група поділялася б на п'ять підгруп, що спеціалізувались на боротьбі з нарко-тероризмом, кібертероризмом,

¹ Understanding India: The role of the EU [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ecfr.eu/article/commentary_understanding_india_the_role_of_the_eu4001 - Title from the screen.

² India-EU Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_EU_Relations_August_2014.pdf - Title from the screen.

³ R.R. Jain. India, the European Union and Asian Regionalism, 2005 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.eusa-japan.org/download/eusa_ap/paper_RajendraJain.pdf - Title from the screen.

відмиванням грошей, займались розробкою документів безпеки та інституційним співробітництвом через Європол. Примітно, що в документі про зовнішньополітичну стратегію Індії також був запропонований регулярний обмін інформацією та думками про події в Південній Азії, на Близькому Сході, в Афганістані та Іраку, які могли б сприяти взаємному доповненню чи навіть формулюванню спільної політики.

Четверта частина окреслювала три вектори стратегічного партнерства для ЄС та Індії, що стосувались спільних дій сторін¹. По-перше, це охоплювало підтримку миру та безпеки, що варіювалися від потенціалу багатостороннього співробітництва за допомогою інституційного розвитку ООН, до двосторонньої боротьби з тероризмом, піратством і підтримки кібербезпеки, вирішення регіональних проблем в Південній та Західній Азії, на Близькому Сході. По-друге, одним з векторів окреслювалось глобальне управління, що варіювалися від реформи фінансових установ ООН до міжнародної підтримки для нових демократій та досягнення «Цілей розвитку тисячоліття». По-третє, стратегічне партнерство Індії-ЄС не оминало проблематику світової економіки, а саме заходи стимулювання міжнародного економічного зростання, всебічного розвитку, а також переговори стосовно зміни клімату.

Політичний діалог між Індією та ЄС розвивається, в першу чергу, завдяки проведенню щорічних самітів. Перший саміт «Індія-ЄС» відбувся в Лісабоні 28 червня 2000 р., ставши переломним у розвитку відносин між країнами².

На шостому саміті «ЄС-Індія», що відбувся 7 вересня 2005 р., було прийнято дорожню карту у вигляді докладного Плану спільних дій сторін із зобов'язанням переглянути реалізацію заходів за рік³. Таким чином, в наступному році Індія та ЄС налагодили діалог стосовно питань безпеки,

¹ EU Relations with India [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/india/index_en.htm - Title from the screen.

² Background Note EU-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-52_en.htm - Title from the screen.

³ EU - India Summit factsheet [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eubusiness.com/topics/trade/india-12> - Title from the screen.

міграції та візової політики, було створено галузеву робочу групу для розвитку співпраці в харчовій, фармацевтичній та біотехнологічній галузях, сільському господарстві, зокрема щодо вирішення питання використання морських продуктів, подолання технічних бар'єрів в двосторонній торгівлі, розгляд санітарних і фітосанітарних питань.

У 2006 р. на саміті “Індія-ЄС” в м. Хельсінки була ухвалена пропозиція щодо підготовки до переговорів про підписання Угоди про вільну торгівлю. Отож, переговори щодо підписання зазначеної угоди розпочалися в 2007 р.¹

Окрім того, в 2006 р., після проведення низки зустрічей спільної торгової групи, за підтримки Індії ЄС отримав статус спостерігача в Південно-Азіатській асоціації регіонального співробітництва (СААРК)². В свою чергу, за сприяння ЄС Індія стала учасником проекту Міжнародного термоядерного експериментального реактора на термоядерній енергії.

В підсумку, було проведено 12 щорічних самітів, останній відбувся в Нью-Делі 10 лютого 2012 р. Прем'єр-міністр Шрі Манмохан Сінгх очолював індійську делегацію, в той час як до керівниками делегації ЄС були Герман Ван Ромпей, президент Європейської Ради та Жозе Мануель Баррозу, президент Європейської Комісії³.

Загалом, було переглянуто двосторонні відносини, а також відбувся обмін думками стосовно регіональних та глобальних питань. Лідери висловили задоволення у зв'язку з активізацією переговорів щодо підписання двосторонньої угоди з торгівлі та інвестицій, розширення співробітництва в

¹ CARIS and CUTS international, "Qualitative analysis of a potential free trade agreement between the European Union and India," 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cuts-citee.org/PDF/EU-FTAReport.pdf>. - Title from the screen.

² EU – India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://strategicpartnerships.eu/pays/eu-india/> - Title from the screen. - Title from the screen.

³ Christophe J. India and European Union: The Charade of a Strategic Partnership, CERIScience Pj/CNRS, March 2006 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.diss.fu-berlin.de/docs/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDOCSS_derivate_000000004250/wp1014-india-eu-strategic-partnership_0.pdf - Title from the screen.

галузі безпеки, завершення підписання угоди про співробітництво в галузі мирного використання атомної енергії. Обидві сторони також підписали меморандум про взаєморозуміння щодо статистики, підписали спільну декларацію з питань досліджень та інноваційного співробітництва, а також розширення співпраці в галузі енергетики.

Результати двох останніх самітів “Індія-ЄС” (Брюссель, грудень 2010 р. та Делі, лютий 2012 р.) показали яким чином партнери прагнуть збалансувати відносини в рамках торгівлі та економічного співробітництва, акцентуючи увагу на політичному вимірі, зокрема, це стосується питань безпеки, зовнішньої політики та прав людини¹.

В європейському та індійському парламентах формуються спеціальні делегації для розвитку двосторонніх міжпарламентських відносин.

Міжпарламентська взаємодія обох сторін активізувалась, коли в 2007 р. делегація зі зв'язків Індії була офіційно сформована в Європейському парламенті з метою розвитку відносин з Індією. Посол Індії пан Сінгх Пурі Манджев востаннє виступав на засіданні делегації 19 березня 2014 р., а також обмінювався думками з депутатами Європарламенту з питань, що становлять взаємний інтерес для Індії та ЄС. Учасники делегації сприяють організації візитів європейських парламентарів до Індії щороку, відповідно, останній такий візит відбувся з 29 квітня по 3 травня 2013 р.²

Після виборів до ЄП в травні 2014 р., була заснована нова делегація зі зв'язків Індії, що складається з 43 членів, які представляють різні політичні групи відповідно до їх чисельності в ЄП³.

Як наслідок укладення стратегічного партнерства між Індією та ЄС варто зазначити розвиток енергетичного співробітництва, наприклад, відбулась низка

¹ EU – India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://strategicpartnerships.eu/pays/eu-india/> - Title from the screen. - Title from the screen.

² EU Relations with India [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/india/index_en.htm - Title from the screen.

³ EU-India Strategic Partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r14100> - Title from the screen.

зустріччєй для обговорення питань енергетики та механізмів чистого розвитку, була проведена двостороння енергетична бізнес-конференція. ЄС та Індія також домовилися розпочати низку досліджень в галузі енергетики. Для втілення вказаної ініціативи на чолі з Конфедерацією європейського бізнесу, Федерацією індійських торгово-промислових палат, а також Конфедерацією індійської промисловості був створений круглий стіл ЄС-Індія¹.

У вересні 2008 р. у Марселі відбувся саміт ЄС-Індія щодо питань розвитку енергетики і зміни клімату, в рамках якого саміт було прийнято спільну програму роботи (СПР) з енергетики, чистого розвитку та зміни клімату². Відповідно, зазначена програма сприяла розвитку діалогу ЄС з Індією в сфері охорони навколишнього середовища, виробництва чистих джерел енергії, а також співпраці щодо зміни клімату.

Аналогічним чином Індія та ЄС прагнуть до співпраці в рамках Міжнародного партнерства зі співробітництва в галузі енергоефективності (ІРЕЕС), що було створене в травні 2009 р. на зборах міністрів енергетики країн Великої вісімки в Римі за підтримки Міжнародного агентства з поновлюваних джерел енергії (IRENA)³.

Розглядаючи співробітництво Індії та ЄС в енергетичній сфері, варто зазначити, що 10 лютого 2012 р. в Делі було прийнято Спільну декларацію з енергетики, яка охоплювала питання енергетичної безпеки, а також були визначені як пріоритетні для двостороннього співробітництва шість напрямків: чисте вугілля; енергоефективність продукції; енергоефективність в будівлях; мережі (у тому числі інтеграції відновлюваних джерел енергії); економічно ефективні способи застосування відновлюваних джерел енергії; енергетична

¹ India and the European Union: Future Perspectives [Electronic resource]. – Mode of access: <http://mea.gov.in/in-focus-article.htm?24797/India+and+the+European+Union+Future+Perspectives> - Title from the screen.

² EU – India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://strategicpartnerships.eu/pays/eu-india/> - Title from the screen. - Title from the screen.

³ Запад и Индия [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://studme.org/1086120223693/politologiya/zapad_indiya - Оглавление с экрана.

безпека¹. Щорічно на високому рівні проводиться енергетичний форум ЄС-Індія. Останнє засідання форуму відбулося в Брюсселі 27 березня 2014 р.

Середньостроковий огляд, який був проведений ЄС в 2007-2008 рр., показав наявність прогресу в двосторонньому співробітництві². Зокрема, зазначалось, що двостороння торгівля збільшилась в два рази, певною мірою розширилися зв'язки у багатосторонніх форумах. Як приклад, ЄС та Індія почали співпрацювати в рамках форуму Азія-Європа (АСЕМ).

Варто наголосити на розвитку діалогу з макроекономічної політики та початку переговорів про укладення двосторонньої торгової та інвестиційної угоди в 2007 р.³

Двосторонні науково-технічні обміни були підвищені до міністерського рівня, надаючи змогу європейським та індійським дослідникам розвивати спільні проекти. В фармацевтичній та біотехнологічній галузях ЄС та Індія розпочали співпрацю для перевірки препаратів, ліків та харчових добавок. Співпраця між Індією та ЄС в науковій та інноваційній галузях здійснюється дуже активно завдяки участі Індії в низці науково-технологічних програм ЄС. Угоду про співпрацю в науковій галузі сторони підписали в 2001 р., а на зустрічі міністрів у 2012 р. було окреслено партнерство Індії та ЄС в науковій галузі завдяки об'єднує науково-дослідні та інноваційні ресурси Індії та держав-членів ЄС⁴.

¹ Joint Declaration for Enhanced Cooperation on Energy between the European Union and the Government of India [Electronic resource]. – Mode of access: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20120210_joint_declaration_eu_india.pdf - Title from the screen.

² Christophe J. India and European Union: The Charade of a Strategic Partnership, CERIScience Pj/CNRS, March 2006 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.diss.fu-berlin.de/docs/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDOCSS_derivate_000000004250/wp1014-india-eu-strategic-partnership_0.pdf - Title from the screen

³ Обзор: отношения между Индией и ЕС вступили в новый этап [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/31520/2979962.html>

⁴ Agreement for scientific and technological cooperation between the European Community and the Government of the Republic of India [Electronic resource]. – Mode of access: [http://www.access4.eu/_media/EUINsntcooperationagreement\(1\).pdf](http://www.access4.eu/_media/EUINsntcooperationagreement(1).pdf) - Title from the screen.

Загалом, двостороннє співробітництво в галузі науки і технологій має тенденцію до поглиблення, оскільки Керівний комітет з питань розвитку науки та технологій ЄС-Індія збирається щорічно для обговорення питань співпраці у вказаній сфері. IX засідання комітету відбулось в Брюсселі 9 жовтня 2013 р., засідання співголів держав-членів ЄС та Індії відбулося в Брюсселі 17-18 червня 2013 р., а перша нарада була організована в Брюсселі 8 жовтня 2013 р. через відеоконференцію. Діалог з питань інформаційних та комунікаційних технологій відбувся в Брюсселі 3-4 вересня 2013 р., включаючи бізнес-діалог, який був проведений 3 вересня 2013 р.¹

Індія вирішила взяти участь у проєкті «Галілео» – супутниковій навігаційній системі ЄС. Система «Галілео», введення в експлуатацію якої заплановане на 2008 р., розглядається як більш точна альтернатива мережі глобальної супутникової системи місцевизначення (GPS), створеної США. В основному, метою системи Галілео буде визначення географічного місцезнаходження транспортних засобів та інших видів транспорту, а також для наукових досліджень, землеустрою та моніторингу стихійних лих. Система включає програми, передбачені для використання державними органами, доступні виключно для держав-членів ЄС.

Рамки співпраці між Індією та ЄС у галузі освіти і культури охоплюються трьома спільними деклараціями, що стосуються співробітництва в галузі освіти та підготовки кадрів, багатомовності і культури. Перша нарада старших посадових осіб з питань освіти й багатомовності була проведена на рівні секретарів в Брюсселі 25 травня 2011 р., друга нарада відбулась в Нью-Делі 17 квітня 2013 р. Політичний діалог з питань культури був запущений на рівні секретарів в Нью-Делі 18 квітня 2013 р.²

¹ Background Note EU-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-52_en.htm - Title from the screen.

² Country Strategy Paper 2007 – 2013[Electronic resource]. – Mode of access: [http://www.access4.eu/_media/INstrategy\(1\).pdf](http://www.access4.eu/_media/INstrategy(1).pdf) - Title from the screen.

Двосторонній діалог про вищу освіту між Індією та ЄС був запущений в травні 2011 р., охоплюючи розвиток напрямків освіти, забезпечення якості, а також визнання кваліфікацій¹. Основне співробітництво в сфері освіти здійснюється в рамках програми «Еразмус Мундус», а також в рамках проектів з професійного навчання та розвитку. Кількість стипендій, яку надає ЄС для студентів в Індії збільшилась в два рази, окрім того, ЄС підтримує створення академічної мережі європейських досліджень, пов'язаних з Індією.

У Брюсселі була схвалена Блакитна карта ЄС, метою якої стало вирішення певного кола проблем, пов'язаних з міграцією між Індією та ЄС. Мобільність людей є ключовим компонентом динамічного партнерства ЄС-Індія. В рамках Глобального підходу ЄС до міграції та мобільності, відносини між ЄС та Індією визначаються діалогом на високому рівні з питань міграції та мобільності, що є важливим двостороннім форумом для обміну інформацією з усіх питань, пов'язаних з міграцією та мобільністю. Останній діалог з питань міграції та мобільності відбувся в Нью-Делі 2 липня 2012 р.² Оскільки зустріч було проведено результативно, то було ідентифіковано чотири пріоритетні області для майбутнього двостороннього співробітництва у вказаній сфері: 1) безпечна та легальна міграція; 2) боротьба з нелегальною міграцією; 3) міграція і розвиток; 4) обмін інформацією і практикою щодо міжнародного захисту мігрантів.

ЄС надавав повну підтримку Індії для здобуття членства в Групі з розробки фінансових заходів для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF)³. Відповідно, Індія отримала членство у

¹ EU – India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://strategicpartnerships.eu/pays/eu-india/> - Title from the screen. - Title from the screen.

² Report on the implementation of the Global Approach to Migration and Mobility 2012-2013[Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/international-affairs/general/docs/gamm_implementation_report_2012_2013_en.pdf - Title from the screen.

³ EU - India relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eubusiness.com/regions/asia/india-eu> - Title from the screen.

вказаній установі, тому ЄС та Індія в даний час співпрацюють в рамках зазначеної групи.

Варто наголосити на наявності певного прогресу у боротьбі з піратством. У 2011 р. експерти Індії та ЄС погодилися співпрацювати з метою організації та надання поставок для Всесвітньої продовольчої програми, регулювання приватних контрактів озброєних охоронців в рамках Міжнародної морської організації, поширення інформації, пов'язаної з покращенням ситуації заручників морських піратів, вирішення проблеми незаконних фінансових потоків, що відносяться до піратської діяльності біля берегів Сомалі¹. Однак, співпраця між Європолом та Індійським Центральним бюро розслідувань, що охоплювалась Планом спільних дій, не виправдала очікувань. Окрім того, двосторонні угоди, пов'язані з торгівельно-інвестиційною сферою, морським співробітництвом залишаються на стадії обговорення.

До 2010 р., ЄС та Індія не конкретизували обговорення контртерористичної співпраці, обмежившись спільною декларацією, згідно з якою обидві сторони будуть заохочувати всі країни відмовляти в наданні притулку для терористів, демонтувати терористичну інфраструктуру на територіях, що знаходяться під їх контролем, поліпшувати обмін стратегічною інформацією, тощо². В свою чергу, ЄС та Індія вивчають можливість підписання угоди щодо надання взаємної правової допомоги в галузі кібербезпеки та координації зусиль у боротьбі з терористами, терористичними групами, відмові їм у притулку, видачі їх, а також перешкоджання їх свободи пересування.

Схожим чином, складається ситуація між ЄС та Індією в процесі переговорів щодо підписання спільної угоди зі зміни клімату. Індія була в числі країн, які брали участь в переговорах для підписання Копенгагенської угоди в

¹ EU-India summit – A partnership for prosperity [Electronic resource]. – Mode of access:http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-118_en.htm?locale=en - Title from the screen.

² EU-India Summit Joint Statement Brussels, 10 December 2010 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118404.pdf - Title from the screen.

грудні 2009 р.¹ Угода визначала прийняття відповідних національних заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату, створення механізмів моніторингу та верифікації кліматичних змін. Як результат, урядом Індії було створено Національну раду з питань зміни клімату, що знаходиться під безпосереднім керівництвом прем'єр-міністра Індії, та прийнято Національний план дій. Тим не менш, переговори між ЄС та Індією певним чином ускладнились після прийняття ЄС вуглецевих кредитів для авіакомпаній, оскільки згідно з позицією індійської сторони, вони є дискримінаційними і, відповідно, нинішні скорочення викидів, що обговорюються на міжнародному рівні, не співрозмірні з масштабом викидів кожної країни.

У зовнішньополітичній галузі варто виокремити наступні тенденції. Індія та ЄС підтримують створення Ради з прав людини ООН та Комісії з миробудівництва ООН.

Індія разом з міжнародним співтовариством підтримала план Аннана, і тепер підтримує місію Ладхара Брахімі щодо врегулювання сирійського конфлікту. З іншого боку, Індія, в порівнянні з Бразилією та ПАР, не стежила за миротворчою діяльністю в 2011 р., коли займала місце непостійного члена РБ ООН². Незважаючи на те, що міжнародні, європейські та індійські концерни домовились про шляхи безпечної доставки гуманітарної допомоги в Сирію, Індія, в цілому, з обережністю вибудовує власну зовнішню політику щодо Сирії, в той час, як держави-члени ЄС прагнуть до активних дій в тій чи іншій мірі.

У той час як Індія та ЄС не можуть успішно співпрацювати щодо розробки зовнішньополітичної лінії щодо Сирії, схожою є ситуація в сфері побудови спільної міжнародної політики та зобов'язань щодо Афганістану. У вказаній ситуації, виокремлюються наміри двосторонньої співпраці в рамках « нової стратегії », розробленої ЄС в 2004 р., зокрема « сприяти миру,

¹ EU-India Strategic Partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r14100> - Title from the screen.

² Kumar R. The EU and India: Common Interests, Divergent Policies [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/26314> - Title from the screen.

стабільності, демократії, дотриманню прав людини, верховенства закону і належного управління, зокрема по боротьбі з тероризмом і незаконним обігом; співпрацювати для боротьби з бідністю, нерівністю та соціальною ізоляцією»¹.

Однак задекларовані наміри ЄС потребують практичного застосування, тому вірогідним є створення нового простору для співпраці ЄС-Індія в рамках імплементації Декларації «Десятиліття трансформації Афганістану» (2015-2024 рр.)².

Аналогічно, Індія і ЄС досягли незначного прогресу в реформуванні міжнародних фінансових інститутів, хоча економічні кризи останнього десятиліття сприяли поштовху для реформ. Невелика поступка за ініціативою «Великої двадцятки» (G-20), здійснена в грудні 2010 р., полягала в прийнятті рішення про реформування МВФ шляхом отримання 6% частки голосів у таких країнах як Китай, Росія, Бразилія та Індія, однак, як і раніше залишається більшість держав-членів проти реформування, серед яких США та ЄС, з сукупною часткою голосів 54 %³.

Варто зазначити, що політична сторона відносин між ЄС та Індією залишається причиною для занепокоєння. Зокрема, у середині 2000-х рр. ЄС та Індія намагалися здійснити заходи щодо зміцнення двостороннього співробітництва шляхом модернізації зобов'язань на рівні міністрів, однак перші економічні кризи ЄС, а потім сповільнення індійської ініціативи сприяли

¹ EU-India Joint Action Plan: Implementation Report, Helsinki, October 13, 2006, Report 6 EU-INDIA SUMMIT Marseille, 29 September 2008, Global partners for global challenges: The EU-India Joint Action Plan (JAP) 7 India-EU Joint Statement November 2009 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mea.gov.in/bilateraldocuments.htm?dtl/6347/EUIndia+Joint+Action+Plan+Implementation> - Title from the screen.

² Reconsider relations with the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://indiatoday.intoday.in/story/european-union-india-ties-india-eu-joint-action-plan/1/189252.html> - Title from the screen.

³ Kohli R., DEA-ICRIER G20 Research Programme, Reforming International Financial Institutions: Need for Global Cooperation, presentation at the Delhi Policy Group-EU Delegation to India conference on Global Trends and Global Governance: Can the EU and India Cooperate?, January 14, 2013, New Delhi (India International Centre) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1093&context=cong> - Title from the screen.

розвитку бюрократії і, як результат, відсутність практичних кроків¹. Відповідно серед перспектив для обох сторін для повернення динамізму в зміцненні двостороннього партнерства варто виокремити наступні. З одного боку, сторонам необхідно вийти зі своїх економічних криз.

З іншого боку, як ЄС, так і Індія, мають власні зовнішньополітичні пріоритети зі спільними точками дотику. Як приклад варто зазначити, що індійська сторона розглядає зменшення присутності США Західній Азії через енергетичну революцію та видобуток сланцевого газу, відповідно, зменшення залежності штатів від зовнішніх енергоносіїв.

В свою чергу, таке переформатування на регіональній арені не може не спричинити посилення присутності та впливу Китаю в регіоні. У той час як Індія, споживання енергоносіїв якою зростає, буде більше залежати від енергетичних ресурсів Західної Азії. ЄС також розглядає вказаний регіон як джерело енергоносіїв. Отож, обидві сторони зацікавлені у розробці спільної зовнішньої політики для забезпечення стабільності в регіоні, тому наявність спільних інтересів та необхідність втілення заходів безпеки сприятиме розвитку взаємних політичних дискусій та посиленню взаємного політичного впливу.

Співробітництво в галузі безпеки включає в себе діалог з питань боротьби з тероризмом, кібер-безпеки та боротьби з піратством. З 2004 р. в Делі був започаткований щорічний діалог “Індія-ЄС” для обговорення питань щодо підтримки прав людини, а також з метою вирішення питань, що становлять спільний інтерес, зокрема, співробітництво в рамках ООН та інших міжнародних форумах. З 2005 р. організовуються щорічні зустрічі для обговорення проблем безпеки².

¹ Reconsider relations with the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://indiatoday.intoday.in/story/european-union-india-ties-india-eu-joint-action-plan/1/189252.html> - Title from the screen.

² EU-INDIA SUMMIT Helsinki, 13 October 2006 Joint statement [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/91306.pdf - Title from the screen.

Проблеми нерозповсюдження зброї, а також роззброєння стали предметом спеціального діалогу, який розпочався в 2013 р.

Загалом, ЄС та Індія активно співпрацюють в рамках АСЕМ і СААРК, де ЄС має статус спостерігача. Беручи активну участь у миротворчих операціях і місіях з примусу до миру, Індія взаємодіє з ЄС у рамках ООН. Підтримуються регулярні контакти між Європейським парламентом і парламентом Індії.

Варто зазначити, що спільні декларації, підписані протягом зазначених років співробітництва ЄС та Індії в таких галузях, як боротьба з міжнародним тероризмом, енергетика, наука та техніка, освіта, визначили істотний поступ на шляху досягнення конкретних та відчутних результатів.

Загалом, пропозиція ЄС щодо проведення щорічних самітів з Індією, сприяла зростанню міжнародного авторитету Індії, оскільки відтепер вона входила до елітного клубу країн, з керівництвом яких ЄС щорічно зустрічався (США, Канада, Японія, Росія і Китай). Однак на першому етапі спільні саміти часто вели до гострих розбіжностей з проблем зовнішньої політики. Зокрема, на другому саміті, який проводився в Брюсселі в 2001 р., керівники ЄС були відсутні, оскільки перебували з візитом у Пакистані, через рік на третьому саміті в ЄС головувала Данія, прем'єр-міністр якої А. Расмусен намагався переконати Індію «негайно відновити діалог з Пакистаном» і відвести війська від кордону¹. Природно, що Індія сприймала таку політику не інакше як втручання у внутрішні справи своєї країни, а ЄС став уникати тем, які могли викликати негативну реакцію Делі.

Сьогодні обидві сторони намагаються не згадувати проблеми Кашміру і двосторонніх відносин між Індією та Пакистаном в документах про переговори на вищому рівні. Наприклад, в комюніке про саміт 2009 р. в розділі про зовнішню політику йшлося про позитивне ставлення сторін до діяльності СААРК, про ситуацію в Афганістані, про становище з правами людини в М'янмі, про політичну ситуацію в Непалі та в Ірані, співробітництво в рамках

¹ Kumar R. The EU and India: Common Interests, Divergent Policies [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/26314> - Title from the screen.

АСЕМ. У розділі про боротьбу з тероризмом сторони засудили терористичний акт в Мумбаї в 2008 р., а також визнали необхідність здійснення спільних зусиль щодо боротьби з тероризмом¹. Однак ні проблема Кашміру, ні питання приєднання Індії до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї в документах не згадувалися.

В рамках політичної співпраці Індія і ЄС також регулярно взаємодіють на рівні міністрів закордонних справ. Зустріч міністрів Індії та ЄС відбулась в Брюсселі 30 січня 2013 р.² Міністр закордонних справ Індії, Шрі Салман Хуршид, очолював індійську делегацію в той час, як делегацією ЄС керувала Верховний представник із закордонних справ та політики безпеки Кетрін Ештон. На зустрічі були обговорені двосторонні відносини, а також міжнародні та регіональні питання, що представляють взаємний інтерес. Міністри знову зустрілися 11 листопада 2013 р. в Нью-Делі в кулуарах під час проведення 11-того засідання міністрів закордонних справ країн-учасниць АСЕМ, організованого Індією.

В Брюсселі 30 січня 2013 р. було проведене тринадцяте засідання міністрів ЄС та Індії, на якому сторони оцінили прогрес, досягнутий у двосторонніх відносинах³. Основна дискусія зосереджувалась на питаннях зовнішньої політики, а також напрямках подальшого розвитку двосторонніх відносин.

Обидві сторони порушили питання спільних консультацій на рівні секретарів у галузі зовнішньої політики. Перша зустріч на рівні секретарів відбулася в Нью-Делі 15 листопада 2011 р., другий раунд відбувся в Брюсселі 20 липня 2012 р., останній раунд політичних консультацій був проведений в Нью-Делі 24 січня 2014 р., індійську сторону очолював Дінкар Кхулар, секретар

¹ Solana J. The European Union and India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2014/09/23-european-union-india-solana> - Title from the screen.

² Вісник для журналістів: новини ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/newsletter/all-newsletters/2012_02_06_uk.htm - Назва з екрану.

³ EU-India summit – A partnership for prosperity [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-118_en.htm?locale=en - Title from the screen.

західного відділу Міністерства закордонних справ Індії, очільником делегації ЄС був Девід О'Салліван, головний операційний директор Європейської служби зовнішніх дій¹.

Спільний діалог щодо обговорення питань безпеки передбачено в рамках Плану спільних дій, відповідно, який проводиться щорічно з травня 2006 р. Шостий раунд діалогу пройшов у Брюсселі 25 жовтня 2012 р.² Двостороння спільна робоча група щодо боротьби з тероризмом здійснює дослідження та доповідає про результат в рамках діалогу безпеки, як і в рамках діалогу з кібербезпеки та щодо боротьби з піратством.

У 2013 р. ЄС та Індія домовилися також започаткувати діалог щодо нерозповсюдження зброї та роззброєння в рамках проведення діалогу з питань безпеки. Відповідно, перше засідання діалогу щодо нерозповсюдження зброї та роззброєння відбулося в Нью-Делі в травні 2014 р.³

Щорічний спеціальний діалог Індія-ЄС з прав людини проводиться в Нью-Делі, восьме засідання якого відбулося 27 листопада 2013 р. в Делі, започаткувавши діяльність та основи роботи Спільної робочої групи з консульських питань. Крім того, діалог на вищому рівні з питань міграції та мобільності був започаткований на рівні секретарів між Міністерством закордонних справ Індії та ЄС, третій раунд якого відбувся в Делі 2 липня 2012 р.⁴

Загалом, Індія та ЄС підписали низку двосторонніх угод та меморандумів, зокрема Угоду щодо розвитку науки й технологій (2001 р., поновлена в 2007 р.),

¹ Facts Sheet on Foreign Direct Investment (FDI) From August 1991 to October 2009. 21.11.2009.India. Country Strategic Paper 2007-2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://w.w.w.bilaterals.org/article.php?id_article=16346 - Title from the screen.

² India and the European Union: Future Perspectives [Electronic resource]. – Mode of access: <http://mea.gov.in/in-focus-article.htm?24797/India+and+the+European+Union+Future+Perspectives> - Title from the screen.

³ Kumar R. The EU and India: Common Interests, Divergent Policies [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/26314> - Title from the screen.

⁴ Understanding India: The role of the EU [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ecfr.eu/article/commentary_understanding_india_the_role_of_the_eu4001 - Title from the screen.

Спільну заяву про перспективу для сприяння співробітництву в області інформаційних і комунікаційних технологій (2001 р.), Угоду про митне співробітництво (2004 р.), Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці в галузі зайнятості та соціальних питань (2006 р.), Угоду щодо співпраці в сфері цивільної авіації (2008 р.), Спільну декларацію у сфері освіти і підготовки кадрів (2008 р.), Спільну декларацію про багатомовність (2009 р.), Угоду про співробітництво в галузі атомної енергетики (2009 р.), Спільну декларацію щодо співпраці в сфері культури (2010 р.), Меморандум про взаєморозуміння в галузі статистики (2012 р.), Спільну декларацію з питань досліджень та інновацій (2012 р.), Спільну декларацію про зміцнення співробітництва в галузі енергетики (2012 р.), Меморандум про взаєморозуміння між конкурсними комісіями Індії та ЄС (2013 р.).¹

Окрім того, ЄС та Індія мають спільну робочу групу з питань навколишнього середовища. До компетенції групи належить організація двосторонніх зустрічей, візитів на високому рівні, форуму Індія-ЄС з навколишнього середовища, що відбувається за участю зацікавлених сторін, зокрема, представників бізнесу, науки та громадянського суспільства для обміну думками та інформацією.

Під керівництвом Робочої групи з питань навколишнього середовища, профілактики забруднення, мінімізації відходів, охорони біологічного різноманіття, сталого лісокористування, екологічної освіти в Брюсселі 10- 11 квітня 2014 р. було проведено форум довкілля, що об'єднав академічні та бізнес кола, а також громадянське суспільство з метою обміну думками стосовно конкретних питань охорони навколишнього середовища.

Загалом, аналізуючи розвиток двосторонніх відносин між Індією та ЄС, варто виокремити наступні тенденції. По-перше, спостерігається покращення та прогрес в сфері торгівлі, науки і технологій, особливо біотехнологій, енергетики, в сфері безпеки, а саме боротьба з тероризмом, кіберзлочинністю,

¹ India-EU Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_EU_Relations_August_2014.pdf - Title from the screen.

піратством, розвиток багатостороннього інституціонального будівництва, зокрема участь у нових багатосторонніх форумах. По-друге, в питанні зміни клімату, що має прямий вплив на національні інтереси, прослідковується певний регрес.

Аналогічну ситуацію слід зазначити і в певних зовнішньополітичних питаннях. ЄС та Індія обговорили внутрішньополітичну ситуацію Афганістану, «арабську весну», проблеми М'янми, Непалу, Іраку, ізраїльсько-палестинський конфлікт, однак ці дискусії сприяли формуванню політичних рішень та спільних дій¹.

В цілому, співпраця Індії та ЄС характеризується наявністю певних здобутків, що сприяють зміцненню двостороннього партнерства в довгостроковій перспективі, а також допомагають у розробці дієвих міжнародних договорів, інституцій. Однак, у випадках кризових ситуацій, які вимагають негайних відповідних заходів, таких, як в сирійська криза, двостороннє співробітництво не вирізняється ефективністю прийняття спільних рішень.

2.2 Торгівельно-економічна складова розвитку двосторонньої співпраці між Індією та ЄС.

ЄС є найбільшим торговим партнером та зарубіжним інвестором Індії. Після того, як у червні 2000 р. сторони провели перший саміт на вищому рівні, відносини між ЄС і Індією розвиваються та охоплюють не тільки політичний діалог, бізнес-саміти, співпрацю в сфері культури, спільні науково-дослідні проекти, а й сферу торгівлі.

З точки зору формальної статистики, ЄС виступає головним економічним партнером Індії, займаючи перше місце за обсягами торгівлі, друге - за величиною прямих іноземних інвестицій в економіку країни.

¹ EU Relations with India [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/india/index_en.htm - Title from the screen.

Одним з найважливіших напрямів взаємодії залишається європейська допомога індійському сільському господарству. Незважаючи на швидке зростання економіки і частки сфери обслуговування в ВВП країни, частка сільського господарства, хоча і скоротилася з 40% на початку 1980 р. до 17,5% в 2009 р., частка зайнятих у сільськогосподарській сфері зберігається на рівні 52%, а рівень життя в індійському селі все ще залишається вкрай низьким¹.

Індія знаходиться на 127-му місці за індексом людського розвитку, 35% населення країни живе на 1 долар в день, 80% населення - на 2 долари в день. Проблема бідності сільськогосподарських районів посилюється відмінностями між регіонами. Найбіднішими сільськогосподарськими районами залишаються північні і східні райони країни.

Відповідно до документа «Стратегія щодо Індії 2002-2006 рр.» за 5 років ЄС надав Індії допомогу на суму в 225 млн євро. Найбільшу кількість коштів (160 млн. євро) було витрачено на боротьбу з бідністю, друга за значенням стаття витрат (33 млн. євро) стосувалась наукового обміну².

ЄС надає значну технічну допомогу Індії. Її мета - інтеграція країни у світову економіку і розширення двосторонньої торгівлі. Згідно з Програмою розвитку торгівлі та інвестицій на 2002-2006 рр. ЄС надав Індії технічну допомогу в обсязі 13,4 млрд. євро. За програмою на 2011-2013 рр. Індія повинна отримати від ЄС 210 млн. євро на зміцнення соціальної структури та на боротьбу з бідністю³.

У 2005 р. сторони прийняли «План спільних дій», який показує, що зв'язки між ЄС та Індією переходять від акценту на надання Індії допомоги до більш рівноправного співробітництва, зокрема в таких міжнародних сферах, як

¹ Foreign Direct Investment Statistics, Eurostat [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics - Title from the screen.

² EU country strategy paper 2002-2006 [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/india/csp/02_06_en.pdf - Title from the screen.

³ India trade picture [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

боротьба з тероризмом чи проблеми зміни клімату, участь у програмах «Галілео», тощо.

У 2009 р. ЄС залишався найбільшим торговим партнером Індії. Однак 1966 р. картина була іншою: Індія входила в стерлінгову зону, а її найбільшим економічним партнером довгі роки залишалася Великобританія. Сьогодні вона займає лише четверте місце після США, Китаю та ОАЕ в індійському експорті, а серед країн-імпортерів на третьому місці після Китаю і США знаходиться Німеччина¹. Проте Індія і Великобританія зберегли тісні відносини: досить сказати, що Індія є другим після США інвестором в англійську економіку.

З 1980 по 2008 рр. торгівля між ЄС та Індією зросла майже в 14 разів - з 4,4 млрд. євро до 60,9 млрд євро. Індія знаходиться в першій десятці торговельних партнерів ЄС, зайнявши в 2008 році 10-е місце за об'ємом торгівлі (11-те місце в імпорті ЄС та 9-те в експорті). У 2008 р. імпорт ЄС з Індії склав 29,4 млрд. євро (1,9% від усього імпорту), експорт в Індію 31,5 млрд. євро (2,4% від усього експорту). Частка індійського експорту в ЄС дорівнює 21,1% від загального обсягу її експорту, частка імпорту з ЄС відповідно 17,1%².

Номенклатура товарів, що поставляються в Індію, в цілому збігається із загальною структурою експорту ЄС. На перші три групи товарів (машинобудування, готові вироби, що класифікуються за матеріалом виготовлення, товари хімічної промисловості) в експорті ЄС до Індії в 2008 р. припало 83,9%, що практично відповідає їх рівню у світовому експорті ЄС - 72,5%³.

¹ EU - India relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eubusiness.com/regions/asia/india-eu> - Title from the screen.

² Hufbauer G. C., Schott J. J., Wong W.F. “Figuring out the Doha Round,” Peterson Institute for International Economics, June 2010 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.icts.org/downloads/2010/03/ie-doha-round-main-text.pdf> - Title from the screen.

³ CARIS and CUTS international, “Qualitative analysis of a potential free trade agreement between the European Union and India,” 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cuts-citee.org/PDF/EU-FTAReport.pdf>. - Title from the screen.

Імпорт же з Індії не в усьому збігається із загальним обсягом імпорту ЄС, оскільки 28,6% припадає на енергетичну сировину, де частка Індії лише 0,5% від ввезення товарів цієї категорії. За трьома іншими провідними групами товарів показники в основному збігаються - для ЄС у цілому частка їх імпорту становить 50,7%, і імпорту з Індії - 69,8%¹.

В експорті до Індії в 2008 р. 35,4% (11,29 млрд. євро) довелося на продукцію машинобудування, 18,9% (6 млрд. євро) на дорогоцінні й напівкоштовні камені, а також вироби з них, що склало 19,1% від загального обсягу експорту цієї категорії товарів ЄС, 11,3% (3,6 млрд. євро) на метали, 9,8% (3,1 млрд. євро) на продукцію транспортного машинобудування, 7,8% (2,5 млрд. євро) - хімічна промисловість, 4,3% (1,4 млрд. євро) - точне машинобудування².

В імпорті з Індії 20,9% (6,1 млрд. євро) займав текстиль, 12% (3,8 млрд. євро) - машини та електрообладнання, 11,9% (3,5 млрд. євро) - продукція металургійної промисловості, 10,3% (3 млрд. євро) - хімічна промисловість, 8,9% (2,6 млрд. євро) - мінеральна сировина, 7,1% (2,1 млрд. євро) - дорогоцінні й напівкоштовні камені і вироби з них (6% імпорту ЄС цієї категорії товарів), 4,6% (1,3 млрд. євро) - продукція транспортного машинобудування, 4,1% (1,2 млрд. євро) - овочі, 3,8% (1,1 млрд. євро) - шкіра і вироби з неї (9,6% імпорту ЄС цієї категорії товарів), 3,4% (1 млрд. євро) - взуття, капелюхи, тростини, парасольки³.

На початок 2008 р. інвестиції ЄС в Індію склали 19,1 млрд. євро, а з Індії до ЄС - 4,3 млрд. євро. Найбільшим інвестором з країн ЄС в індійську економіку за період з 2000 по 2009 рр. була Великобританія, на яку припало

¹ Nataraj G. India-EU FTA: problems and future prospects [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.worldcommercereview.com/publications/article_pdf/934 - Title from the screen.

² Sally R. Indian trade policy after the crisis, European Center for International Political Economy, ECIPE Occasional Paper no 4/2011, <http://www.ecipe.org/app/uploads/2014/12/indian-trade-policy-after-the-crisis.pdf> - Title from the screen.

³ Understanding India: The role of the EU [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ecfr.eu/article/commentary_understanding_india_the_role_of_the_eu4001 - Title from the screen.

5,4% прямих інвестицій, на другому місці Нідерланди (4,2%), за ними слідує Кіпр (3,4 %) і Німеччина (2,6%). Основні вкладення спрямовані на сферу обслуговування (22%), у виробництво комп'ютерів і програмного забезпечення (9%), в телекомунікації (9%), житлове будівництво (7%), будівництво, включаючи дорожнє (7%)¹. Найбільшими одержувачами інвестицій є штат Махараштра з центром у Мумбаї (36% всіх іноземних інвестицій) і Делі разом з штатом Харьяна (20%).

Хоча економічні відносини між ЄС та Індією зберігають динаміку розвитку впродовж вже багатьох років, вони, на думку ряду економістів як у Європі, так і в Індії, усе ще далекі від реалізації свого потенціалу. В Індії часто ревниво порівнюють обсяги торгівлі ЄС з іншими країнами. У 2008 р. торгівля ЄС з США була в 7 разів більше, ніж з Індією, а з Китаєм і Швейцарією відповідно в 5 і 3 рази відповідно ².

Обидві сторони вважають, що збільшення масштабів економічних зв'язків може бути досягнуто шляхом укладення Угоди про вільну торгівлю, які ЄС має з багатьма країнами світу. Вважається, що угода збільшить торгівлю між ЄС та Індією до 160 млрд. євро до 2015 р. Загалом, укладення амбітної та всеосяжної угоди про вільну торгівлю охоплюватиме 1,7 млрд. людей³.

Переговори про ЗВТ між Індією та ЄС почалися в 2007 р., а підписання планувалося наприкінці 2008 р., однак, хоча і в 2008, і в 2009 рр. йшли інтенсивні переговори, угода так і не було укладена.

З одного боку, індійська сторона наполягає на пом'якшенні вимог ЄС до безпеки імпорту продуктів і до більш ліберальних законів, що регулюють статус працюючих в Європі громадян Індії.

¹ Overview of FTA and other Trade Negotiations," European Commission, September 16, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf. - Title from the screen.

² Background Note EU-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-52_en.htm - Title from the screen.

³ India trade picture [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

Зі свого боку, ЄС наполягає на лібералізації індійської сфери послуг та іноземних інвестицій в Індії, вимагає скасування заборони на участь європейських компаній у тендерах з державних закупівель. Розходяться позиції сторін з питань збереження інтелектуальної власності. Індія відмовляється прийняти високі вимоги у цій сфері, на яких наполягають європейці.

Ще однією перешкодою на шляху підписання угоди стало прагнення ЄС включити до його тексту пункт про дотримання прав людини, що робиться за рішенням Ради Європи від 1995 р.¹ Індія заперечує проти цього з двох причин.

По-перше, хоча Індія і входить до Ради ООН з прав людини, вона не надто поспішає ратифікувати різного роду документи Ради, вважаючи їх втручанням у внутрішні справи країни.

По-друге, в Індії вважають, що включення цього пункту до торговельної угоди суперечить принципу поділу політики й економіки і може бути використане ЄС для торгового протекціонізму. Слід зазначити і те, що економічна криза змусила переглянути багато положень майбутньої угоди, що заважає сторонам прийти до остаточного вирішення цього питання.

Усунення бар'єрів у торгівлі товарами, послугами та наданні інвестицій у всі сектори економіки було ключовою проблемою. Обидві сторони підтвердили свою віру в примат системи багатосторонньої торгівлі, тому підтримали порядок денний розвитку нового раунду переговорів, який відбувся в Досі².

На міждержавній зустрічі у Делі в травні 2014 р. не вдалося вирішити суперечливі питання на шляху укладення угоди про ЗВТ, хоча Індія може отримати багато преференцій внаслідок підписання зазначеної угоди, зокрема, пільговий та безмитний доступ на європейський ринок³.

¹ Kumar S. The political Economy of EU-India FTA, Cuts International, Briefing Paper no10/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.cuts-citee.org/pdf/Briefing_Paper13-The_Political_Economy_of_EU-India_FTA.pdf - Title from the screen.

² Trade Picture: India, European Commission, October 09, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

³ Kumar R. The EU and India: Common Interests, Divergent Policies [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/26314> - Title from the screen.

Питання, пов'язані з трудовими стандартами, правами інтелектуальної власності, санітарними та фітосанітарними нормами, доступом до сільськогосподарських товарів, технічні бар'єри, використання антидемпінгових заходів проти індійських товарів, комплексна система квот/тарифів, екологічні проблеми виявилися серед ключових перешкод на шляху розширення торгівлі Індії з ЄС.

Однак між сторонами були й інші спірні питання. ЄС прагне лібералізації індійського банківського та фінансового сектора. Відповідно ЄС вимагає змін певних положень, що стосуються банківських філій, кількісних квот, іноземної власності, фондових бірж, інвестицій державними компаніями в іноземні банки в Індії. Високі мита на європейські продукти такі, як автомобілі, алкоголь також відносились до ключових питань. В свою чергу, індійська автомобільна промисловість побоюється високого рівня конкурентоспроможності автомобільної промисловості ЄС¹.

Підсумовуючи результати переговорів на шляху підписання угоди про ЗВТ між Індією та ЄС, варто зазначити, що сторони не досягли бажаних результатів. Більшість спірних питань не були вирішені.

Останні переговори зосереджувались на обговоренні питань доступу до ринку товарів. Тим не менш, певний прогрес був досягнутий в переговорах. Зокрема, в цьому контексті слід наголосити на призупиненні здійснення деяких аспектів пільгової політики закупівель для вітчизняного виробництва електронних товарів та телекомунікаційних продуктів Індією. Сторони досягнули певних поступок щодо підписання пільгових договорів в європейських автомобільних і суміжних секторах, зниження тарифів на вина та спиртні напої.

Серед іншого, ключовим завданням сторін є виключити сільськогосподарську продукцію з переговорів, оскільки ЄС надає величезні субсидії сільськогосподарському сектору, а продукти сільського господарства

¹ Носов М. ЕС – Индия: трудный путь к стратегическому партнёрству [Электронный ресурс] - Режим доступа: [www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india\(2010\).pdf](http://www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india(2010).pdf) - Оглавление с экрана.

Індії є менш конкурентоспроможними¹. Поряд з цим, Індія вимагає від ЄС надання більш широкого доступу на ринок фармацевтичної сфери та сфери послуг, гарантування безпеки даних Індії, а також лібералізацію візового режиму для індійських фахівців.

Демографічна перевага Індії може забезпечити державу молодю, кваліфікованою, конкурентоспроможною, англомовною робочою силою, якої ЄС буде бракувати в найближчому майбутньому.

Загалом, двостороння торгівля товарами в 2011 р. склала 79,8 млрд. євро, експорт товарів з ЄС до Індії становив 40,4 млрд. євро, а імпорт з Індії до ЄС досягнув 39,4 млрд. євро. Отож, вказані показники характеризують збільшення товарообігу на 17% в порівнянні з 2010 р.² Розглядаючи торгівлю сільськогосподарською продукцією між Індією та ЄС у 2013-2014 рр., варто зазначити, що загальний обсяг експорту Індії сільськогосподарських товарів в ЄС становив 41,9 млрд. дол. США.³

Основними товарами сільськогосподарського експорту Індії в цей період були креветки, горіхи кеш'ю, виноград, кава, рис, рицинова олія, соєва олія, тощо. За той же період, сільськогосподарський імпорт з ЄС до Індії становив близько 608 млн. дол. США.⁴ Основними пунктами імпорту ЄС до Індії були препарати, використовувані для годівлі тварин, віскі, етиловий спирт, харчові продукти.

¹ Christophe J. India and European Union: The Charade of a Strategic Partnership, CERI-Science Pj/CNRS, March 2006 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.diss.fu-berlin.de/docs/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDOCs_derivate_000000004250/wp1014-india-eu-strategic-partnership_0.pdf - Title from the screen.

² EU - India Summit factsheet [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eubusiness.com/topics/trade/india-12> - Title from the screen.

³ India trade picture [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

⁴ Kumar S. The political Economy of EU-India FTA, Cuts International, Briefing Paper no10/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.cuts-citee.org/pdf/Briefing_Paper13-The_Political_Economy_of_EU-India_FTA.pdf - Title from the screen.

Загалом, питання, що стосуються торгівлі сільськогосподарською продукцією та морськими продуктами обговорюються під егідою Спільної робочої групи ЄС-Індія у галузі сільського господарства та морських продуктів. Остання зустріч Спільної робочої групи була проведена 17 жовтня 2013 р., на якій були розглянуті наступні важливі питання: сертифікація органічних продуктів ЄС; сертифікація індійських перероблених продуктів харчування; вирощування сортів рису басматі в Індії; прибирання тунця в Індії¹.

ЄС є основним інвестором Індії і, в свою чергу, головним місцем для зовнішніх інвестицій з Індії. Загальні секторальні інтереси відображаються в діяльності робочих груп, розвитку політичних діалогів та обмінів, встановлених в останні роки. ЄС та Індія розвивають діалоги в декількох областях, таких як: енергетика, навколишнє середовище, розвиток чистих джерел енергії, зміни клімату, сільського господарства, вищої освіти та академічних обмінів, науки та інновацій, міграції та мобільності, економіки, фінансових послуг, фармацевтики та біотехнологій, тощо.

Експорт продукції сільського господарства з Індії до ЄС показав тенденцію до збільшення з 2009-10 до 2013-14 рр. Тим не менш, імпорт продукції з ЄС до Індії знизився в 2013-14 рр. в порівнянні з відповідним періодом 2012-13рр.²

ЄС є найбільшим регіональним торговим партнером Індії, а Індія була 10 за величиною торговим партнером ЄС у 2013 р. Обсяг двосторонньої торгівлі між ЄС та Індією склав 72,70 млрд. євро в порівнянні з 75,80 млрд. євро в

¹ Mukherjee A, Wymenga P., Van Den Bosse E., Goyal T.M., Goswami R., The long road towards an EU-India free trade agreement how to boost India-EU economic relations, (Workshop Report, Policy Department DG External Policies for the committee on international trade, October 24 2013) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201310/20131023ATT73262/20131023ATT73262EN.pdf>. - Title from the screen.

² Trade Picture: India, European Commission, October 09, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

2012 р.¹ В 2014 р. обсяг взаємної торгівлі знову піднявся до позначки 72,5 млрд. євро².

Загалом, індійський експорт до ЄС склав 36,8 млрд. євро протягом 2013 р. порівняно з 37,3 млрд. євро в 2012 р. В 2014 р. цей показник становив 37,1 млрд. євро.

Імпорт Індії з ЄС склав 35,9 млрд. євро в 2013 р. в порівнянні з 38,4 млрд. євро в 2012 р. Вже в 2014 р. імпорт Індії досяг позначки 35,5 млрд. євро³.

Двостороння торгівля у сфері послуг становила 23,9 млрд. євро в 2013 р. в порівнянні з 22,5 млрд. євро в 2012 р., таким чином, відображаючи щорічне зростання 6,22%. Експорт послуг з Індії до ЄС був оцінений в 11,2 млрд. євро, а імпорт з ЄС до Індії становив 12,7 млрд. євро, відображаючи сальдо торгового балансу, який продовжує бути на користь ЄС на 1,4 млрд. євро в 2013 р. в порівнянні з 0,5 млрд. євро в 2012 р. Аналізуючи показники 2014 р., слід зазначити, що експорт послуг з Індії до ЄС становив 11,1 млрд. євро, а імпорт був 11,8 млрд. євро⁴.

Індія та ЄС розвивають співробітництво в інвестиційній галузі. Зокрема, ЄС є другим найбільшим інвестором в Індії, а також найбільшим джерелом передачі технологій. Приплив прямих іноземних інвестицій з ЄС до Індії становив 5,4 млрд. євро в 2012 р., а сума інвестицій Індії в економіку країн ЄС досягла 3,2 млрд. євро в 2013 р. Серед найбільш важливих країн ЄС, що здійснили прямі іноземні інвестиції до Індії в 2013 р. були Великобританія і

¹ EU - India relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eubusiness.com/regions/asia/india-eu> - Title from the screen.

² Trade Picture: India, European Commission, October 09, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

³ India trade picture [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

⁴ Nataraj G. India-EU FTA: problems and future prospects [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.worldcommercereview.com/publications/article_pdf/934 - Title from the screen.

Німеччина (з інвестиціями в 0,9 млрд. євро кожна), Італія (0,6 млрд. євро) Бельгія (0,2 млрд. євро)¹.

Загалом, у період з квітня 2000 р. по квітень 2013 р. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій ЄС становив 49 млрд. дол. США, з яких 25% було надано для Індії протягом вказаного періоду.² Відповідно, ЄС активно підтримував різні програми розвитку в Індії, зокрема, щодо ліквідації наслідків різних стихійних лих, програми початкової освіти, тощо.

Спільна комісія Індія-ЄС щодо вирішення економічних та комерційних питань скликається щорічно, здійснюючи роботу у форматі трьох підкомісій. Остання зустріч Спільної комісії на рівні секретарів відбулася в Нью-Делі 26 червня 2014 р., а останні засідання підкомісій з економічного співробітництва та торгівлі були проведені в Брюсселі 6-7 березня 2014 р., а також 3 червня 2014 р. в Нью-Делі³.

Крім того, між сторонами утворені спільні групи для вирішення питань, що стосуються текстилю й одягу, сільського господарства та морських продуктів, подолання технічних бар'єрів в торгівлі, санітарних і фіто-санітарних питань, фармацевтики та біотехнологій, а також харчової промисловості⁴. Зустрічі спільних груп проводяться на регулярній основі з метою зустрічаються підвищення галузевого співробітництва.

Двосторонній макроекономічний діалог на рівні секретарів, а також діалог про фінансові послуги між Індією та ЄС проводиться щорічно. VII

¹ Trade Picture: India, European Commission, October 09, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

² Country Strategy Paper 2007 – 2013[Electronic resource]. – Mode of access: [http://www.access4.eu/_media/INstrategyaper\(1\).pdf](http://www.access4.eu/_media/INstrategyaper(1).pdf) - Title from the screen.

³ Background Note EU-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-52_en.htm - Title from the screen.

⁴ Brief on India's agricultural trade relations with European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.agricoop.nic.in/imagedefault/trade/European.pdf> - Title from the screen.

макроекономічний діалог між Індією та ЄС відбувся в Нью-Делі 4 червня 2014 р.¹

Загалом, розглянувши торгівельно-економічну складову двосторонніх відносин Індії та ЄС у постбіполярний період, варто виокремити наступні тенденції. По-перше, ЄС є найбільшим торговим партнером та зарубіжним інвестором Індії.

По-друге, одним з основних напрямків двосторонньої співпраці залишається європейська допомога індійському сільському господарству.

По-третє, завдяки підписанню стратегічного партнерства між Індією та ЄС, відбулась інтенсифікація торгівельних та інвестиційних взаємовідносин із перспективою подальшого підписання угоди про зону вільної торгівлі. Однак поряд із низкою взаємовигідних умов, між сторонами все ще залишається широке коло невирішених питань, що стоять на заваді укладення угоди між Індією та ЄС. Серед дискусійних питань варто виокремити проблематику трудових стандартів, прав інтелектуальної власності, санітарних та фітосанітарних норм, доступу до сільськогосподарських товарів, технічних бар'єрів, використання антидемпінгових заходів проти індійських товарів, комплексна система квот/тарифів, екологічні проблеми, лібералізації індійського банківського та фінансового сектора, тощо.

По-четверте, ЄС є основним інвестором Індії і, в свою чергу, головним місцем для зовнішніх інвестицій з Індії.

Загалом, зростання обсягів двосторонньої торгівлі між Індією та ЄС сприяло формуванню Спільної комісії Індія-ЄС щодо вирішення економічних та комерційних питань, а також Спільної робочої групи ЄС-Індія у галузі сільського господарства та морських продуктів, до компетенції якої входить торгівля сільськогосподарською продукцією та морськими продуктами.

Висновки до 2-го розділу.

¹ Overview of FTA and other Trade Negotiations,” European Commission, September 16, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf. - Title from the screen

З початку 1990-х рр. Індія стала на шлях економічних реформ, які сприяли залученню держави в процес міжнародної інтеграції. Відносини з ЄС стали для Індії одним з найважливіших напрямків дипломатії та розвитку економічних зв'язків.

Зростання економіки та зміни на політичній карті світу привели до перебудови індійських зовнішньополітичних концепцій. Роль Заходу в політиці країни стала зростати, що сприяло розширенню зв'язків з Європою. Отож, у 1994 р. між ЄС та Індією було підписано Угоду про співробітництво, відповідно до якої сторонам було надано статус найбільшого сприяння.

З метою посилення співробітництва, а також вироблення спільної позиції щодо міжнародних питань в контексті все більш зростаючого впливу глобалізації під час проведення 5-го саміту "Індія-ЄС" в Гаазі в 2004 р. Між ЄС та Індією було підписане стратегічне партнерство.

Варто зазначити, що під час роботи над документом про стратегічне партнерство Індії та ЄС було виявлено широкий спектр питань для діалогу і можливого співробітництва, який був розділений на декілька частин: удосконалення міжнародного співробітництва, зміцнення економічного партнерства, двостороння співпраця в галузі розвитку як державних проєктів Індії, так і спільних проєктів ЄС у постконфліктних країнах, підтримка миру та безпеки, двостороння боротьба з тероризмом, піратством та підтримка кібербезпеки, вирішення регіональних проблем в Південній та Західній Азії, на Близькому Сході.

Як наслідок, сторони досягли вагомих результатів з політичних питань і питань безпеки, а також у галузі торгівлі та інвестицій, науки і технологій, економічного, енергетичного, науково-технічного, гуманітарного співробітництва.

Спільні декларації, підписані протягом зазначених років співробітництва ЄС та Індії в таких галузях, як боротьба з міжнародним тероризмом, енергетика, наука та техніка, освіта, визначили істотний поступ на шляху досягнення конкретних та відчутних результатів.

ЄС виступає головним економічним партнером Індії, займаючи перше місце за обсягами торгівлі, друге - за величиною прямих іноземних інвестицій в економіку країни. Індія знаходиться в першій десятці торговельних партнерів ЄС. В свою чергу, ЄС є одним з найбільших інвесторів в Індії, а також найбільшим джерелом передачі технологій.

Одним з найважливіших напрямів взаємодії залишається європейська допомога індійському сільському господарству.

Хоча економічні відносини між ЄС та Індією зберігають динаміку розвитку впродовж вже багатьох років, вони, на думку ряду економістів як у Європі, так і в Індії, усе ще далекі від реалізації свого потенціалу.

Обидві сторони вважають, що збільшення масштабів економічних зв'язків може бути досягнуто шляхом укладення Угоди про вільну торгівлю, які ЄС має з багатьма країнами світу. Однак поряд із низкою взаємовигідних умов, все ще залишається широке коло невирішених питань, що стоять на заваді укладення угоди між Індією та ЄС.

Серед дискусійних питань варто виокремити проблематику трудових стандартів, прав інтелектуальної власності, санітарних та фітосанітарних норм, доступу до сільськогосподарських товарів, технічних бар'єрів, використання антидемпінгових заходів проти індійських товарів, комплексна система квот/тарифів, екологічні проблеми, лібералізації індійського банківського та фінансового сектора, тощо.

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСПЕКТИВ ТА ПРОБЛЕМ СПІВРОБІТНИЦТВА ІНДІЇ З США ТА ЄС У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД.

3.1 Проблематика та перспективи розвитку двосторонніх відносин між Індією та США у постбіполярний період.

Двосторонні відносини між Індією та США пройшли шлях трансформації від протистояння до стратегічного партнерства в постбіполярний період. Після закінчення холодної війни між країнами виникла низка проблем, пов'язаних з наступними питаннями: нерозповсюдження ядерної зброї; роль США в індійсько-пакистанських суперечках, особливо щодо питання про Джамму та Кашмір; проблематика тероризму; питання торгівлі та фінансів; проблеми регіональної безпеки на Близькому Сході, а також в Азії тощо.

Виклик Індії міжнародному співтовариству шляхом проведення п'яти ядерних випробувань у травні 1998 р. поставив індійсько-американські відносини на межу конфронтації. США ініціювали міжнародні санкції проти Індії, а також вимагали згорнути її ядерну та ракетну програми¹. Індія відмовилась, однак розпочала з Вашингтоном двосторонній діалог з питань безпеки.

Основною помилкою зовнішньої політики Вашингтону, яка мала непередбачені негативні наслідки для розвитку двосторонніх відносин з Нью-Делі, було прагнення адміністрації Б. Обама побудувати міцні відносини з Пакистаном і Китаєм без врахування інтересів Індії². Варто зазначити, що президент США Б. Обама, незважаючи на всі свої сумніви щодо цивільної

¹ Karl D. J. U.S.-India Ties: Pivot Problems [Electronic resource]. – Mode of access: <http://thediplomat.com/2012/02/u-s-india-ties-pivot-problems/> - Title from the screen.

² Assessing the Future of U.S.-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/india/assessing-future-us-india-relations/p37245> - Title from the screen.

ядерної угоди, ініційованої адміністрацією Буша в 2005 р., розширив рамки співпраці, підтримуючи членство Індії в різних міжнародних угрупованнях з експортного контролю. Він також підтримав постійне членство Нью-Делі в Раді Безпеки ООН.

В галузі економічного співробітництва Індія та США постають перед низкою викликів. Загалом, торгівля товарами та послугами між державами зросла до понад 100 млрд. дол. США протягом останнього десятиліття¹. Індія повинна здійснювати економічні реформи, що знівелюють торговельні та юридичні перешкоди для доступу на індійський ринок американської продукції сільського господарства та фармацевтичних препаратів. Окрім того, для Індії було б вигідним збільшення доступу інвестицій США в страховий сектор.

В свою чергу, Вашингтон повинен повернутися до ліберальної політики щодо торгівлі послугами з Індії, а також лібералізації доступу кваліфікованої робочої сили з Індії до ринку праці США.

Серед перспектив розвитку двостороннього співробітництва варто виокремити сферу економіки, оборони, підтримку регіональної безпеки у Східній та Південно-Західній Азії, боротьбу з тероризмом та розповсюдженням зброї.

Загалом, в постбіполярний період було проведено більше 30 форумів двосторонніх консультацій між США та Індією. Особливо активно розвиваються двосторонні відносини в сфері торгівлі та інвестицій. Як наслідок, Індія, що раніше ніколи не купувала великої кількості оборонного устаткування в США, імпортувала в останні кілька років обладнання на суму майже 10 млрд. дол. США².

Збройні сили Індії співпрацюють з військовими США більше, ніж з представниками збройних сил будь-якої іншої країни. Контртерористична

¹ Beyond the Plateau in U.S. – India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/beyond-the-plateau-in-us-india-relations-> Title from the screen.

²India-U.S. Relations [Electronic resource]. – Mode of access:http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/USA_Dec2014.pdf- Title from the screen.

співпраця правоохоронних та розвідувальних органів між Індією та США постійно розширюється.

Серед перспектив розвитку двосторонніх відносин між Індією та США варто виокремити посилення економічного співробітництва. Економічна криза в США, а також зниження темпів зростання Індії сприяли збільшенню значення двостороннього стратегічного партнерства¹. Серед двосторонніх ініціатив особливу вагу має укладення двостороннього інвестиційного договору, переговори щодо угоди про вільну торгівлю, розвиток співробітництва в сфері енергетичної безпеки в період, коли США, швидше за все, перетвориться на великого експортера природного газу, лібералізація американських робочих віз для індійських фахівців². Однак зазначені ініціативи, в першу чергу, пов'язані з новими зобов'язаннями щодо лібералізації економіки обох сторін. Отож, попри напружену політизацію економічної політики в обох країнах Індії та США необхідно знайти нові шляхи для співробітництва.

Варто зазначити, що Індії необхідна співпраця з США, щоб захистити свої численні глобальні та регіональні інтереси. Партнерство США та Індії є незамінним фактором для підтримки миру, безпеки та процвітання в регіоні Південно-Західної та Східної Азії.

Окрім того, до кола спільних інтересів США та Індії входить контроль над зростаючим впливом Ірану, особливо в Перській затоці; боротьба проти релігійного та сектантського екстремізму, що набирає обертів; стабілізація внутрішньополітичної ситуації в Афганістані; сприяння економічній модернізації та політичній поміркованості в Пакистані; проведення діалогу з Китаєм, в першу чергу, з метою мирного врегулювання територіальних суперечок, тощо³.

¹ Karl D. J. U.S.-India Ties: Pivot Problems [Electronic resource]. – Mode of access: <http://thediplomat.com/2012/02/u-s-india-ties-pivot-problems/> - Title from the screen.

² Assessing the Future of U.S.-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/india/assessing-future-us-india-relations/p37245> - Title from the screen.

³ Beyond the Plateau in U.S. – India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/beyond-the-plateau-in-us-india-relations-> Title from the screen.

Загалом, зазначені виклики вимагають інноваційного мислення двох сторін, проведення більш інтенсивних двосторонніх політичних консультацій, а також посилення координації зовнішньої політики між Індією та США.

Слід наголосити, що Нью-Делі та Вашингтон зробили великий прогрес задля кращого розуміння інтересів один одного в Південно-Західній Азії, зокрема, щодо Ірану, Афганістану та Пакистану.

Вашингтон підтримує політику Нью-Делі щодо побудови виважених відносин з Іраном, який межує з Афганістаном та Пакистаном, а також є основним джерелом вуглеводнів, забезпечуючи доступ Індії до Західного Афганістану та Центральної Азії¹. Окрім того, Тегеран є потенційним партнером Нью-Делі в процесі боротьби з наслідками зміни внутрішньополітичної ситуації в Афганістані після виведення американських військ.

Індія, в свою чергу, оцінює побоювання США щодо наслідків володіння Іраном ядерною зброєю для балансу сил у Перській затоці та на Близькому Сході. Відповідно, Індія підтримала санкції ООН проти Ірану, як наслідок, знизивши імпорт іранської нафти.

Розглядаючи проблематику афганського питання, Індія прагне більшої ясності в зовнішньополітичній стратегії США щодо Афганістану, яка допоможе визначити власну зовнішню політику. Нью-Делі усвідомлює можливість того, що протягом десятиліття військова присутність США в Афганістані може закінчитися невдачею, що, в свою чергу, сприятиме збільшенню вплив сил джихаду на території Афганістану та Пакистану, загрожуючи миру і стабільності всередині і за межами субконтиненту².

Хоча Індія і США поділяють мету стабілізації ситуації в Афганістані, країни мають різні підходи щодо досягнення мети. На відміну від Вашингтона,

¹ U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.

² Karl D. J. U.S.-India Ties: Pivot Problems [Electronic resource]. – Mode of access: <http://thediplomat.com/2012/02/u-s-india-ties-pivot-problems/> - Title from the screen.

Нью-Делі ставиться більш скептично до ключового питання політичного примирення з талібами. Серед керівництва Індії присутня стурбованість, що в спробі покинути Афганістан якомога швидше США можуть запропонувати дуже багато поступок для пакистанської армії в Афганістані¹.

Загалом, США підтримують процес нормалізації торгових відносин і лібералізації візового режиму між Індією та Пакистаном.

Щодо зовнішньої політики в регіоні Східної Азії, між стратегією Індії та США є низка спільних рис. Інтереси США в Східній Азії включають вільну торгівлю та підтримку ліберальних режимів, регулювання наслідків підйому Китаю, тощо. Індія, в свою чергу, зацікавлена в розвитку вільної торгівлі та інвестиційної діяльності, а також підтримці мирних індійсько-китайських відносин, зокрема, ефективного управління північно-східним кордоном.

Збіг американських та індійських торговельно-інвестиційних інтересів у регіоні означає сприяння сторонами взаємного залучення до процесу укладення регіональних торгових переговорів. Індія вже має угоду про вільну торгівлю з державами-членами АСЕАН, угоду економічного партнерства з Японією та Південною Кореєю². Окрім того, Індія є учасницею Регіонального комплексного економічного партнерства, інституції, офіційно започаткованої в 2012 р. між десятьма країнами-членами АСЕАН та шести країнами, що підписали угоду про зону вільної торгівлі з АСЕАН³.

США, в свою чергу, через політичні розбіжності та економічні невідповідності з деякими країнами-членами АСЕАН не має місця в Регіональному комплексному економічному партнерстві. Індія, навпаки, знаходиться поза межами американського Транс-Тихоокеанського Партнерства,

¹ Assessing the Future of U.S.-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/india/assessing-future-us-india-relations/p37245> - Title from the screen.

² CIA The World Factbook [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html> - Title from the screen.

³ Beyond the Plateau in U.S. – India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/beyond-the-plateau-in-us-india-relations> - Title from the screen.

очолюваного США¹.

Отже, обидві сторони повинні прагнути до досягнення статусу спостерігача в переговорах організацій, в яких вони не є учасниками. Зазначена стратегія допоможе кожній стороні краще зрозуміти позиції, а також інтереси один одного в процесі переговорів.

Щодо побудови зовнішньої політики з Китаєм, США займають обережну позицію, побоюючись ускладнення двосторонніх відносин з Китаєм. З точки зору Індії, Китай постає порівняно сильним сусідом, якого не варто провокувати. Окрім того, Китай є найбільшим торговим партнером Індії, що сприяє зміцненню двосторонніх економічних зв'язків².

В економічному плані для США Китай є більш важливим партнером, ніж Індія. Китай є другим торговим партнером Америки, в той час як Індія посідає 13 позицію, що визначає різницю майже в десять разів в доларовому співвідношенні³.

Перспективним є розвиток американсько-індійського співробітництва в сфері боротьби з тероризмом, оскільки в постбіполярний період Індія постає перед наступними проблемами. По-перше, частина терористичних організацій, що діють в Індії, походять з Пакистану, який сприяє їх функціонуванню.

По-друге, проблемою для Індії є зростання радикалізації в Пакистані, що часто безпосередньо заохочується державними органами, або його нездатністю протистояти процесам радикалізму. Стійка радикалізація збройних сил, в тому числі завдяки діяльності спецслужб, сприятиме ускладненню загроз для Індії та США в майбутньому⁴.

¹ Karl D. J. U.S.-India Ties: Pivot Problems [Electronic resource]. – Mode of access: <http://thediplomat.com/2012/02/u-s-india-ties-pivot-problems/> - Title from the screen.

² Assessing the Future of U.S.-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/india/assessing-future-us-india-relations/p37245> - Title from the screen.

³ Karl D. J. U.S.-India Ties: Pivot Problems [Electronic resource]. – Mode of access: <http://thediplomat.com/2012/02/u-s-india-ties-pivot-problems/> - Title from the screen.

⁴ Beyond the Plateau in U.S. – India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/beyond-the-plateau-in-us-india-relations-> Title from the screen.

Загалом, державна підтримка тероризму в Пакистані постане однією з найбільших проблем для безпеки та стабільності не тільки на регіональному, а й на глобальному рівні.

Варто зазначити ще одну проблему для Індії, яка полягає у функціонуванні внутрішніх терористичних груп, зокрема, індійських моджахедів¹. Відповідно, це є свідченням зростаючого впливу терористичних ідеологій та груп серед індійських мусульманських громад, які встановили транскордонні зв'язки по всьому регіону.

Співробітництво Індії та США щодо боротьби з тероризмом мало своїм наслідком підписання в 2010 р. двосторонньої угоди в сфері боротьби з тероризмом, що включає взаємодію між службами безпеки та розвідувальними службами, обмін візитами керівництва служб безпеки та розвідувальних підрозділів, спільні навчання, тощо².

Ключовою складовою зазначеної співпраці був Антитерористичний план допомоги Індії з боку Держдепартаменту США для підготовки більше 2000 посадових осіб для роботи в службі безпеки, поліції, воєнізованих та охоронних агентствах³. Однак, незважаючи на успіхи американсько-індійського контртерористичного співробітництва, справжній потенціал цих відносин залишається не реалізованим.

Слід наголосити на тому, що індійські політики, стратеги та аналітики не можуть сприймати політику США щодо боротьби з тероризмом через ставлення Вашингтону до Пакистану. Нездатність або небажання Вашингтону вплинути на Пакистан з метою припинити підтримку Пакистаном тероризму залишається

¹ Singh Mehta V. Introduction: Building Up the India-U.S. Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2015/01/20-building-up-india-us-partnership-mehta-sidhu> - Title from the screen.

² Assessing the Future of U.S.-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/india/assessing-future-us-india-relations/p37245> - Title from the screen.

³ Rice C. Our Opportunity With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/12/AR2006031200978.html> - Title from the screen.

незрозумілим для керівництва Індії¹. Відповідно, Пакистан протистоїть вимогам міжнародної спільноти демонтувати терористичну інфраструктуру.

Нарешті, між Індією та США існує невідповідність у структурі та потужності агентств співробітництва. Структурні недоліки, архаїчні методи навчання, нестача професійних кадрів в поліції зробили процес співпраці в сфері в боротьби з тероризмом важким для Індії². Як наслідок, зазначені фактори призвели до менш оптимальних результатів двостороннього співробітництва.

Загалом, незважаючи на недоліки, протиріччя та виклики, антитерористичне співробітництво між Нью-Делі та Вашингтоном сприятиме стримуванню терористичних загроз, а також зміцнює двосторонні відносини в цілому.

США та Індія розширюють співпрацю в оборонній сфері. Протягом останніх кількох років США підписали з Індією оборонні контракти на суму майже 10 млрд. дол. США. Окрім того, поряд із Францією, Ізраїлем та Росією, США є одним з найбільших продавців зброї для Індії³.

Індія і США мають низку спільних інтересів в питанні нерозповсюдження ядерної зброї. Для обох країн поширення ядерної зброї постає прямою загрозою. Окрім того, загроза ядерного тероризму поряд з іншими регіональними проблемами такими, як іранська та північнокорейська ядерні програми, участь Китаю в ядерних розробках в Пакистані, Ірані та в Північній Кореї сприяють посиленню двосторонньої співпраці між Індією та США.

Як висновок, варто зазначити на наявності низки проблем, що заважають розвитку двостороннього партнерства між Індією та США. Серед основних перешкод необхідно виокремити роль США в індійсько-пакистанських

¹ Beyond the Plateau in U.S. – India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/beyond-the-plateau-in-us-india-relations-> Title from the screen.

² Karl D. J. U.S.-India Ties: Pivot Problems [Electronic resource]. – Mode of access: <http://thediplomat.com/2012/02/u-s-india-ties-pivot-problems/> - Title from the screen.

³ U.S.-India Security and Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://csis.org/program/us-india-security-and-defense-cooperation> - Title from the screen.

суперечках, побудова двосторонніх відносин США з Пакистаном та Китаєм без врахування інтересів Індії, наявність взаємних нерегульованих питань в сфері торгівлі та фінансів.

Поряд із проблематичними питаннями, сторони намагаються реалізувати потенціал двосторонньої співпраці в сферах економіки, оборони, підтримки регіональної безпеки у Східній та Південно-Західній Азії, боротьби з тероризмом та розповсюдженням ядерної зброї.

3.2 Проблеми та перспективи розвитку відносин між Індією та ЄС у постбіполярний період.

Розвиток двосторонніх відносин між Індією та ЄС, безумовно, характеризується значним прогресом в постбіполярний період, однак сторони постають перед проблемою нереалізованого потенціалу в сфері співробітництва. Окрім того, між ЄС та Індією існує низка структурних проблем, а також суперечливих питань, що стосуються торгівельно-економічної галузі. Відповідно, для вирішення проблем сторонам необхідно спільними зусиллями знаходити взаємно прийнятні рішення.

Одним із суперечливих питань, що перешкоджає торгівельно-економічному співробітництву Індії та ЄС, є заборона ЄС на імпорт 700 фармацевтичних препаратів, виготовлених та випробуваних в Індії¹. Як наслідок, збитки фармацевтичного сектору Індії становили 20 млрд. дол. США². Окрім того, зазначена заборона сприяла припиненню переговорів між ЄС та Індією щодо підписання угоди про зону вільної торгівлі.

В галузі міжнародного співробітництва між Індією та ЄС існують суперечності, оскільки ЄС виступає за санкції проти Росії та Ірану. Індія, в свою

¹ EU-India Relations: Wishful Thinking – Analysis [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurasiareview.com/24112015-eu-india-relations-wishful-thinking-analysis/> - Title from the screen.

² Индия отложила переговоры с ЕС из-за запрета на ее фармпродукцию [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://gia.ru/economy/20150806/1165932756.html> - Оглавление с экрана.

чергу, стверджує про підтримку принципу неутручання. Поряд з цим, Індія наголошує на відсутності активної підтримки ЄС у балансуванні своїх відносин з Пакистаном, а також невизначеності ЄС у побудові зовнішньополітичної стратегії щодо Китаю¹.

Одним із способів зміцнення регіонального європейсько-індійського співробітництва є розвиток двосторонніх відносин в рамках АСЕАН, оскільки Індія та ЄС зацікавлені в посиленні позицій організації з метою створення необхідної противаги впливу Китаю. Співробітництво Індія-ЄС-АСЕАН має потенціал в галузі морської безпеки, кібербезпеки, боротьби з тероризмом.

Торгівельна сфера є фундаментом розвитку відносин між Індією та ЄС, оскільки ЄС є головним торговим партнером Індії. В період між 2003 і 2014 рр. товарообіг між сторонами збільшився з 28,6 млрд. до 72,5 млрд. євро, однак, частка ЄС в торгівельній сфері Індії знижується, оскільки країна диверсифікує свою торгівлю². Переговори, розпочаті сторонами в 2007 р. З метою підписання угоди про вільну торгівлю призупинені через проблематичне вирішення Індією питання про відкриття своїх ринків³.

Серед найбільш суперечливих моментів слід виокремити питання фінансового сектору, інтелектуальної власності, сільського господарства і тарифних бар'єрів, наприклад, щодо європейського експорту автомобілів та алкогольної продукції. Як наслідок, ЄС зазначає на необхідності реформ в Індії, щоб зробити країну більш привабливою для інвестиційної та торгівельної діяльності ЄС. Загалом, надмірне державне регулювання економіки Індією, а також бюрократизм ЄС продовжують перешкоджати розвитку двосторонніх економічних відносин.

¹ EU - India relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eubusiness.com/regions/asia/india-eu> - Title from the screen.

² Reconsider relations with the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://indiatoday.intoday.in/story/european-union-india-ties-india-eu-joint-action-plan/1/189252.html> - Title from the screen.

³ Носов М. ЕС – Индия: трудный путь к стратегическому партнёрству [Электронный ресурс] - Режим доступа: [www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india\(2010\).pdf](http://www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india(2010).pdf) - Оглавление с экрана.

Саміт Індія-ЄС, що буде проведений в 2016 р., матиме важливе значення для подальшого розвитку двосторонніх торгівельних відносин, однак сторонам слід мати реалістичні очікування щодо можливостей один одного¹.

Активізація ролі Індії в геополітиці Індійського океану, в підтримці безпеки в регіоні Перської затоки, що є джерелом енергоресурсів для країн ЄС, сприяє розвитку двостороннього співробітництва між Індією та ЄС в сфері боротьби з тероризмом. Для Індії важливим є володіння європейською технологією дистанційного спостереження, однак надати її можуть окремі європейські держави, а не ЄС в цілому². Як наслідок, Нью-Делі зміцнює відносини з низкою окремих європейських країн, які, з погляду Індії, є надійними партнерами. В цьому контексті варто виокремити Францію, Німеччину та Великобританію.

Скептицизм Індії до ЄС, як до монолітного партнера, посилюється наявними проблемами в євроні, яка змінила уявлення Індії про конкурентоспроможність економіки ЄС, в той час, коли Індія стає все більш потужною економікою. Отож, Індія прагне посилити свої позиції в азійському регіоні через розвиток стратегічного партнерства з США, не сприяючи зміцненню регіонального співробітництва з ЄС.

Загалом, варто наголосити на наявності низки перешкод у процесі розвитку двосторонніх відносин між Індією та ЄС у постбіполярний період. Стосовно торгівельно-економічної сфери необхідно виокремити проблематику погодження сторонами власної торгівельної політики, як наслідок, відсутність прогресу у підписанні угоди про зону вільної торгівлі.

Однак, зміцнення позицій Індії та регіональній та глобальній арені сприяє посиленню її співпраці, загалом, з ЄС, так і з окремими європейськими

¹ EU-India Relations: Wishful Thinking – Analysis [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurasiareview.com/24112015-eu-india-relations-wishful-thinking-analysis/> - Title from the screen.

² Champion S., Shukla V. Strengthening relations between Europe and India: Which partnership for the 21st Century? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://blogs.lse.ac.uk/southasia/2015/04/01/strengthening-relations-between-europe-and-india-which-partnership-for-the-21st-century/> - Title from the screen.

державами.

Висновки до 3-го розділу.

Двосторонні відносини між Індією та США пройшли шлях трансформації від протистояння до стратегічного партнерства в постбіполярний період. Після закінчення холодної війни між країнами виникла низка проблем, пов'язаних з наступними питаннями: нерозповсюдження ядерної зброї; роль США в індійсько-пакистанських суперечках, особливо щодо питання про Джамму та Кашмір; проблематика тероризму; питання торгівлі та фінансів; проблеми регіональної безпеки на Близькому Сході, а також в Азії тощо.

Серед перспектив розвитку двостороннього співробітництва варто виокремити сферу економіки, оборони, підтримку регіональної безпеки у Східній та Південно-Західній Азії, боротьбу з тероризмом та розповсюдженням зброї.

Розвиток двосторонніх відносин між Індією та ЄС, безумовно, характеризується значним прогресом в постбіполярний період, хоча сторони постають перед проблемою нереалізованого потенціалу в сфері співробітництва. Однак, між ЄС та Індією існує низка структурних проблем, а також суперечливих питань, що стосуються торгівельно-економічної галузі, а також міжнародного співробітництва.

ВИСНОВКИ

Розглянувши та проаналізувавши співробітництво Індії з США та ЄС в постбіполярний період, вдалось з'ясувати, що Індія розвиває та зміцнює двосторонні відносини як з США, так і з ЄС в рамках стратегічного партнерства.

Варто наголосити на тому, що встановлення стратегічного партнерства – спроба держави вирішити проблеми, розв'язати які наодинці дуже складно або не під силу. Стратегічне партнерство не є поняттям міжнародного права, тому якщо його існування і підкреслює тісні зв'язки між державами, партнерство не носить характеру союзу з чіткими правами та обов'язками.

В стратегічному відношенні Індія поділяє світ на три концентричних кола: безпосередні сусіди, по відношенню до яких вона намагається нав'язати свою гегемонію, а також присвоїти собі право вето на дії інших держав; більш широке коло сусідів в Азії та на узбережжі Індійського океану, де Індія намагається стримувати їх вплив; міжнародна арена, де Індія бореться за статус великої держави та центрального партнера в забезпеченні миру та безпеки. В цьому контексті особливу роль для Індії відіграють Пакистан та Китай. Пакистан заперечує гегемонію Індії і допомагає їй сепаратистським рухам; Китай – суперник та потенційний противник.

Саме через вказані зовнішньополітичні фактори Індія намагається інтегруватись у нову міжнародну систему, зберігаючи при цьому «стратегічну автономію». Важливим засобом для досягнення цього є ядерна зброя, якою володіє Індія.

Угоду про стратегічне партнерство з ЄС Індія підписала 8 листопада 2004 р. в Гаазі. В 2005 р. сторони уточнили угоду завдяки «Плану спільних дій», що передбачає зміцнення механізмів консультацій, політичний діалог та співпрацю, розвиток торгових та культурних зв'язків.

Для стратегічного партнерства Індії з США основоположною була спільна

заява прем'єр-міністра М.Сінгха та президента Дж. Буша 18 липня 2005 р. у Вашингтоні. Стратегічне партнерство охоплює ті ж сфери: торгівлю, інвестиції, енергетику, співпрацю в області науки, технологій, охорони здоров'я.

Потреба в поглибленні економічної співпраці свідчить одночасно про недоліки індійської економіки, а також про асиметрію відносин у вказаній сфері, оскільки ЄС є найбільшим торговим партнером Індії. Індія постає як великий потенційний ринок, однак не розкрила повністю власний торговий потенціал.

Потреба у співпраці в сфері енергетики свідчить про економічний ріст Індії, однак і про занепокоєння відносно енергетичної безпеки, викликаной у промислово розвинутих країнах. За споживанням енергії Індія займає 6 місце в світі і за останні 10 років її споживання зростає на 6% щороку. Тим самим Індія сприяє зростанню цін на паливо, а також процесу глобального потепління.

Особливе місце в стратегічному партнерстві Індії з ЄС та США відведене для спільної боротьби з тероризмом, що маскує тривогу держави стосовно регіонального конфлікту з Пакистаном.

Ще один особливий пункт стратегічного партнерства – ядерне питання. Якщо в партнерстві з ЄС він знаходиться на задньому плані, то в партнерстві з США це центральний елемент як з економічних, так і зі стратегічних причин.

Партнерство в ядерній галузі передбачає співпрацю в сфері цивільного використання атомної енергії. Цей аспект – найбільш суперечливий в індійсько-американському партнерстві, оскільки він посилює побоювання відносно військової ядерної програми Індії, якій дозволено купувати уран на міжнародному ринку, тому по суті переглядається режим нерозповсюдження ядерної зброї.

Разом з тим, це найбільш важливий аспект партнерства. Він відповідає міркуванням статусу Індії, яка бачить в цьому співробітництві фактичне визнання її ядерною державою, а відповідно, і великою державою. В той же час це співробітництво ліквідує головну перешкоду на шляху розвитку відносин між США та Індією, завершивши протиріччя між реальним станом справ (Індія

як ядерна держава), і невизнанням цього статусу за умовами договору про нерозповсюдження. Окрім того, ядерна співпраця з США дає змогу Індії отримати доступ до цивільних технологій, завдяки яким Індія розраховує збільшити темпи економічного росту та зменшити забруднення природного середовища під час виробництва електроенергії.

Загалом, ЄС та Індія визначають свої відносини як «стратегічні», проте розуміння характеру цього поняття у обох сторін відрізняється. Для ЄС стратегічний характер відносин досить формалізований: Індія - це країна з величезним населенням, з швидко зростаючою економікою, яка прагне увійти до світової еліти. Ніяких конкретних зобов'язань «стратегічність» відносин в своїй суті не несе.

В свою чергу, для Індії стратегічне партнерство з ЄС, насамперед, доповнює її зусилля у становленні в якості провідної світової держави і має на меті забезпечити їй продуктивний, систематичний та багаторівневий стратегічний діалог з конкретними рішеннями з широкого кола питань. До теперішнього часу ЄС забезпечити це в тому масштабі, на який розраховує Індія, не має змоги. На думку директора французького Національного центру наукових досліджень К. Жаффрело, «у свідомості індійських лідерів США є лідером, значення якого важко заперечити, тоді як Європа все ще знаходиться в пошуку своєї міжнародної ролі і все ще не є провідним міжнародним актором в силу своєї внутрішньої роздробленості і нестачі надійної можливості для проекції своєї могутності»¹.

Таким чином, багато в чому саме ці міркування визначають все більший крен індійської політики до зміцнення відносин з США.

Індійська дипломатія постійно стоїть перед певним вибором між Брюсселем і Вашингтоном, незважаючи на схожість позицій всіх трьох щодо основних проблем міжнародних відносин. При цьому для сьогоденної Індії в силу досить конкретних причин США стають стратегічним союзником в

¹ Understanding India: The role of the EU [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ecfr.eu/article/commentary_understanding_india_the_role_of_the_eu4001 - Title from the screen.

більшій мірі, ніж ЄС. У вказаному контексті слід зазначити, що після 11 вересня 2001 р. відносини між Індією та США перейшли від кризи, викликані індійськими ядерними випробуваннями 1998 р., до поступового поліпшення, а потім і до майже союзницьких відносин. Як наслідок, у 2004 р. сторони підписали угоду «Кроки назустріч стратегічному партнерству», у червні 2005 р. угоду про військове співробітництво, а в ході візиту президента США до Індії - угоду про співпрацю у сфері ядерних технологій¹.

Як відомо, ЄС, продовжуючи наполягати на приєднанні Індії до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, подібної угоди з Індією не має. Крім усього іншого, для Індії готовність Вашингтона вирішувати політичні проблеми військовими засобами більш краща, ніж схильність ЄС до пошуку дипломатичних шляхів виходу з конфліктних ситуацій.

В цілому, стратегічне партнерство Індії з США та ЄС вигідно для всіх сторін через відсутність серйозного конфлікту інтересів між ними.

¹ Носов М. ЕС – Индия: трудный путь к стратегическому партнёрству [Электронный ресурс] - Режим доступа: [www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india\(2010\).pdf](http://www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india(2010).pdf) - Оглавление с экрана.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Agreement for Cooperation Between the Government of the United States of America and the Government of India Concerning Peaceful Uses of Nuclear Energy (123 Agreement) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/india/agreement-cooperation-between-government-united-states-america-government-india-concerning-peaceful-uses-nuclear-energy-123-agreement/p15459-> Title from the screen.
2. Agreement for scientific and technological cooperation between the European Community and the Government of the Republic of India [Electronic resource]. – Mode of access: [http://www.access4.eu/_media/EUINsntcooperationagreement\(1\).pdf](http://www.access4.eu/_media/EUINsntcooperationagreement(1).pdf) - Title from the screen.
3. Agreement on the application of sanitary and phytosanitary measures [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/15-sps.pdf. - Title from the screen.
4. Background Note EU-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-52_en.htm - Title from the screen.
5. Brief on India's agricultural trade relations with European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.agricoop.nic.in/imagedefault/trade/European.pdf> - Title from the screen.
6. Country Strategy Paper 2007 – 2013 [Electronic resource]. – Mode of access: [http://www.access4.eu/_media/INstrategyaper\(1\).pdf](http://www.access4.eu/_media/INstrategyaper(1).pdf) - Title from the screen.
7. EU – India strategic partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://strategicpartnerships.eu/pays/eu-india/> - Title from the screen. - Title from the screen.

8. EU country strategy paper 2002-2006 [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/india/csp/02_06_en.pdf - Title from the screen.
9. EU-India Joint Action Plan: Implementation Report, Helsinki, October 13, 2006, Report 6 EU-INDIA SUMMIT Marseille, 29 September 2008, Global partners for global challenges: The EU-India Joint Action Plan (JAP) 7 India-EU Joint Statement November 2009 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mea.gov.in/bilateraldocuments.htm?dtl/6347/EUIndia+Joint+Action+Plan+Implementation> - Title from the screen.
10. EU-India Strategic Partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r14100> - Title from the screen.
11. EU-India summit – A partnership for prosperity [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-118_en.htm?locale=en - Title from the screen.
12. EU-INDIA SUMMIT Helsinki, 13 October 2006 Joint statement [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/91306.pdf - Title from the screen.
13. EU-India Summit Joint Statement Brussels, 10 December 2010 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118404.pdf - Title from the screen.
14. EU-India Summit on 10 December 2010 in Brussels [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1686_en.htm - Title from the screen.
15. European Community, “Cooperation Agreement between the European Community and the Republic of India on partnership and development,” Council of the European Union and Government of India, August 27, 1994 [Electronic resource]. – Mode of access:

- http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/june/tradoc_135123.pdf. - Title from the screen.
16. Facts Sheet on Foreign Direct Investment (FDI) From August 1991 to October 2009. 21.11.2009. India. Country Strategic Paper 2007-2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://w.w.w.bilaterals.org/article.php3?id_article=16346 - Title from the screen.
17. Foreign Direct Investment Statistics, Eurostat [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics - Title from the screen.
18. Framework for the U.S.-India Defense Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://archive.defense.gov/pubs/2015-Defense-Framework.pdf>- Title from the screen.
19. India - US Relations: A Vision for the 21st Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://pib.nic.in/archieve/indous/indouspr1.html> - Title from the screen.
20. India and the European Union: Future Perspectives [Electronic resource]. – Mode of access: <http://mea.gov.in/in-focus-article.htm?24797/India+and+the+European+Union+Future+Perspectives> - Title from the screen.
21. India Population [Electronic resource]. – Mode of access: <http://countrysometers.info/en/India-> Title from the screen.
22. India trade picture [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.
23. India-EU Joint Statement, November 2009, European Commission –External Relations 06/11/2009 [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/india/sum11_09/joint_statement_en.pdf - Title from the screen.

screen.

24. India-EU Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_EU_Relations_August_2014.pdf - Title from the screen.
25. India-U.S. Relations [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/USA_Dec2014.pdf- Title from the screen.
26. Joint Declaration for Enhanced Cooperation on Energy between the European Union and the Government of India [Electronic resource]. – Mode of access: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20120210_joint_declaration_eu_india.pdf - Title from the screen.
27. Joint Statement on the First U.S.-India Strategic and Commercial Dialogue [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247192.htm> - Title from the screen.
28. Overview of FTA and other Trade Negotiations,” European Commission, September 16, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf. - Title from the screen.
29. Report on the implementation of the Global Approach to Migration and Mobility 2012-2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/international-affairs/general/docs/gamm_implementation_report_2012_2013_en.pdf - Title from the screen.
30. Trade Picture: India, European Commission, October 09, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/india/> - Title from the screen.

31. U.S. Relations With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3454.htm> - Title from the screen.
32. U.S.-India Bilateral Cooperation on Science and Technology [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/192271.htm>- Title from the screen.
33. U.S.-India Commercial, Trade, and Economic Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247174.htm> - Title from the screen.
34. U.S.-India Cooperation, Aligned Across the Globe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247171.htm> - Title from the screen.
35. U.S.-India Higher Education and Skills Development Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247175.htm>- Title from the screen.
36. U.S.-India Joint Declaration on Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/09/27/us-india-joint-declaration-defense-cooperation> - Title from the screen.
37. U.S.-India Joint Statement [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/30/us-india-joint-statement> - Title from the screen.
38. U.S.-India Security and Defense Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://csis.org/program/us-india-security-and-defense-cooperation>- Title from the screen.
39. US-India energy cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://energy.gov/ia/initiatives/us-india-energy-cooperation>- Title from the screen.

Література

40. Борділовська О.А. Зовнішня політика республіки Індія у постбіполярний період (1991-2008) – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 249 с.
41. Вісник для журналістів: новини ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/newsletter/all-newsletters/2012_02_06_uk.htm - Назва з екрану.
42. ЕС и развивающиеся азиатские державы Китай и Индия [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.geopolitica.ru/article/es-i-razvivayushchiesya-aziatskie-derzhavy-kitay-i-indiya#.ViM19n4rKUk> - Оглавление с экрана.
43. Запад и Индия [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://studme.org/1086120223693/politologiya/zapad_indiya - Оглавление с экрана.
44. Индия надеется на возобновление переговоров с ЕС по соглашению о торговле и инвестициях [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://pharma.net.ua/news/world/13719-indija-nadeetsja-na-vozobnovlenie-peregovorov-s-es-po-soglasheniju-o-torgovle-i-investicijah> - Оглавление с экрана.
45. Индия отложила переговоры с ЕС из-за запрета на ее фармпродукцию [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://ria.ru/economy/20150806/1165932756.html> - Оглавление с экрана.
46. Индия приостанавливает торговые переговоры с ЕС [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://business-swiss.ch/2015/08/indiya-torgovy-e-peregovory/> - Оглавление с экрана.
47. Ігнат'єв П. М. Відносини Індії та США: партнерство після суперництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/panorama/p2007-2.pdf> - Назва з екрану.
48. Ідеї свадеші в політиці Нарендрі Моді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ideji-svadeshi-v-politici-narendri-modi/> - Назва з екрану.

- 49.Кобзаренко А. М. Сучасна політика США у Південній Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/StPrior_12/32.pdf - Назва з екрану.
- 50.Носов М. ЕС – Индия: трудный путь к стратегическому партнёрству [Электронный ресурс] - Режим доступа: [www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india\(2010\).pdf](http://www.ieras.ru/pub/nosov/ec-india(2010).pdf) - Оглавление с экрана.
- 51.Обзор: отношения между Индией и ЕС вступили в новый этап [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/31520/2979962.html>
- 52.Саммит ЕС-Индия сулит взаимовыгодную сделку [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://ru.euronews.com/2012/02/08/eu-india-trade-deal-fading-fast/> - Оглавление с экрана.
- 53.Соціально - економічний та політичний розвиток Індії на сучасному етапі (1990 - 2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=460597> - Назва з екрану.
- 54.Філь Ю. С. «Стратегічне партнерство» в політологічній думці та зовнішньополітичній практиці Індії / Ю. С. Філь // Сходознавство. - 2012. - № 60. - С. 177-192. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2012_60_13.
- 55.Allen D. The UE and India: Strategic Partners but not a Strategic Partnership. Paper presented at the UACES Annual Conference, Passau, Germany 3–5 September 2012 // UACES. The academic association for contemporary European Studies. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://events.uaces.org/documents/papers/1201/allen.pdf> - Title from the screen.
- 56.Assessing the Future of U.S.-India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/india/assessing-future-us-india-relations/p37245> - Title from the screen.
- 57.Azad S., Gupta A. IDSA COMMENT. Evaluating India’s Strategic Partnerships using Analytic Hierarchy Process // Institute for Defence Studies

- and Analyses (IDSA). – [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.idsa.in/idsacomments/EvaluatingIndiasStrategicPartnershipsusingAnalyticHierarchyProcess_agupta_170911- Title from the screen.
58. Beyond the Plateau in U.S. – India Relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/beyond-the-plateau-in-us-india-relations>- Title from the screen.
59. CARIS and CUTS international, "Qualitative analysis of a potential free trade agreement between the European Union and India," 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cuts-citee.org/PDF/EU-FTAReport.pdf>. - Title from the screen.
60. Chand M. India & US: Shaping the 21st century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mea.gov.in/in-focus-article.htm?24035/India+amp+US+Shaping+the+21st+century> - Title from the screen.
61. Charlie A. European companies in India: Reigniting Economic Growth [Electronic resource]. – Mode of access: www.eicc.be/.../EICC_Study_report_2014.pdf
62. Chaudhari N. "India-EU FTA: A note on copyright issues," The centre for internet and society [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cis-india.org/a2k/blogs/india-eu-ftacopyright-issues.pdf> - Title from the screen.
63. Christophe J. India and European Union: The Charade of a Strategic Partnership, CERIScience Pj/CNRS, March 2006 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.diss.fu-berlin.de/docs/servlets/MCRFileNodeServlet/FUODOCS_derivate_000000004250/wp1014-india-eu-strategic-partnership_0.pdf - Title from the screen.
64. CIA The World Factbook [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html> - Title from the screen.
65. Commission of the European Communities, Brussels, 16.6.2004 COM (2004) 430 final, communication from the Commission to the Council, the European

- Parliament and the European economic and social Committee, An EU-India Strategic Partnership, {SEC (2004) 768} 2 Comments made at the Delhi Policy Group-EU Delegation to India conference on Global Trends and Global Governance: Can the EU and India Cooperate?, January 14, 2013, New Delhi (India International Centre) [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ecfr.eu/what_does_india_think/analysis/conclusion_a_fresh_start_for_europe_and_india - Title from the screen.
66. ECORYS, CUTS, Centad, "Trade Sustainability Impact Assessment for the FTA between the EU and the Republic of India," D B Research, May 18, 2009 [Electronic resource]. – Mode of access: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/june/tradoc_143372.pdf. - Title from the screen.
67. EU - India relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eubusiness.com/regions/asia/india-eu> - Title from the screen.
68. EU - India Summit factsheet [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eubusiness.com/topics/trade/india-12> - Title from the screen.
69. EU Relations with India [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/india/index_en.htm - Title from the screen.
70. EU reports about progress in fight against protectionism, European Commission, September 20, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14287_en.htm. - Title from the screen.
71. Guin A. India-EU BTIA Negotiations: What is India asking for?, Press Information Bureau, Government of India, September 5, 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://pib.nic.in/newsite/efeatures.aspx?relid=87453>. - Title from the screen.
72. Hufbauer G. C., Schott J. J., Wong W.F. "Figuring out the Doha Round," Peterson Institute for International Economics, June 2010 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.icts.org/downloads/2010/03/iie-doha-round-main-text.pdf> - Title from the screen.

73. India-EU FTA: problems and future [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.worldcommercereview.com/publications/article_pdf/934 - Title from the screen.
74. Jan Wouters, I Goddeeris, B Natens, F Ciortuz, “Some Critical Issues in the EU-India Free Trade Agreement Negotiations,” Leuven Centre for Global Governance Studies, Working Paper no 102, August 2013 [Electronic resource]. – Mode of access: https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/working_papers/new_series/wp101-110/wp102wouters-goddeeris-natens.pdf - Title from the screen.
75. Karl D. J. U.S.-India Ties: Pivot Problems [Electronic resource]. – Mode of access: <http://thediplomat.com/2012/02/u-s-india-ties-pivot-problems/> - Title from the screen.
76. KG Deutsch, Looking for partners The EU’s free trade agreements in perspective, ed Bernhard Speyer, July 27, 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000291817/Looking+for+partners%3A+The+EU%E2%80%99s+free+trade+agreements+in+perspective.pdf
77. Kohli R., DEA-ICRIER G20 Research Programme, Reforming International Financial Institutions: Need for Global Cooperation, presentation at the Delhi Policy Group-EU Delegation to India conference on Global Trends and Global Governance: Can the EU and India Cooperate?, January 14, 2013, New Delhi (India International Centre) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1093&context=cong> - Title from the screen.
78. Kumar R. The EU and India: Common Interests, Divergent Policies [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/26314> - Title from the screen.
79. Kumar S. The political Economy of EU-India FTA, Cuts International, Briefing Paper no10/2013 [Electronic resource]. – Mode of access:

- http://www.cuts-citee.org/pdf/Briefing_The_Political_Economy_of_EU-India_FTA.pdf - Title from the screen. Paper13-
80. Lindsay J.M. The Globalization of Politics: American Foreign Policy for a New Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/world/globalization-politics-american-foreign-policy-new-century/p6330-> Title from the screen.
81. Mohapatra B. India-US Strategic Partnership and Challenges of Enhanced Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.academia.edu/6915858/India-US_Strategic_Partnership_and_Challenges_of_Enhanced_Cooperation - Title from the screen.
82. Mukherjee A, Wymenga P., Van Den Bosse E., Goyal T.M., Goswami R., The long road towards an EU-India free trade agreement how to boost India-EU economic relations, (Workshop Report, Policy Department DG External Policies for the committee on international trade, October 24 2013) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201310/20131023ATT73262/20131023ATT73262EN.pdf>. - Title from the screen.
83. Nataraj G. India-EU FTA: problems and future prospects [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.worldcommercereview.com/publications/article_pdf/934 - Title from the screen.
84. Ott M.C. The Imperative for an American Strategy for Southeast Asia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.fpri.org/articles/2013/09/imperative-american-strategy-southeast-asia-> Title from the screen.
85. R.R. Jain. India, the European Union and Asian Regionalism, 2005 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.eusa-japan.org/download/eusa_ap/paper_RajendraJain.pdf - Title from the screen.

- 86.Reconsider relations with the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://indiatoday.intoday.in/story/european-union-india-ties-india-eu-joint-action-plan/1/189252.html> - Title from the screen.
- 87.Rice C. Our Opportunity With India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/12/AR2006031200978.html> - Title from the screen.
- 88.Sally R. Indian trade policy after the crisis, European Center for International Political Economy, ECIPE Occasional Paper no 4/2011, <http://www.ecipe.org/app/uploads/2014/12/indian-trade-policy-after-the-crisis.pdf> - Title from the screen.
- 89.Sharma A. Indo-American lobby boosted ties [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sunday-guardian.com/extra/indo-american-lobby-boosted-ties> - Title from the screen.
- 90.Singh Mehta V. Introduction: Building Up the India-U.S. Relationship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2015/01/20-building-up-india-us-partnership-mehta-sidhu> - Title from the screen.
- 91.Solana J. The European Union and India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2014/09/23-european-union-india-solana> - Title from the screen.
- 92.Sood R. Agenda for nuclear diplomacy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://nuclearlaw.wordpress.com/tag/nuclear-liability-and-compensation/> - Title from the screen.
- 93.The United States - The Indian Diaspora [Electronic resource]. – Mode of access: <http://indiandiaspora.nic.in/diasporapdf/chapter13.pdf> - Title from the screen.
- 94.Understanding Energy Challenges in India [Electronic resource]. – Mode of access:

https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/India_study_FIN_AL_WEB.pdf - Title from the screen.

95. Understanding India: The role of the EU [Electronic resource]. – Mode of access:

http://www.ecfr.eu/article/commentary_understanding_india_the_role_of_the_eu4001 - Title from the screen.

96. US backs India's bid for a permanent UN Security Council seat [Electronic resource]. – Mode of access:

<http://indianexpress.com/article/india/india-others/us-backs-indias-bid-for-permanent-unsc-seat/#sthash.1LKH4wt4.dpuf> - Title from the screen.